

บทที่ ๕

แนวคิดและปัญหาความขัดแย้งในทางพระพุทธศาสนา

จุดประสงค์ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้วผู้ศึกษาสามารถ

๑. ทราบความหมายและธรรมชาติของความขัดแย้งในพระพุทธศาสนาได้
๒. เข้าใจบ่อเกิดของความขัดแย้งในทัศนะของพระพุทธศาสนา
๓. เข้าใจคุณและโทษของความขัดแย้งในทัศนะของพระพุทธศาสนา

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความหมายของความขัดแย้ง
- บ่อเกิดความขัดแย้งในทางพระพุทธศาสนา
- ประโยชน์ของคุณ และโทษของความขัดแย้งในทัศนะของพระพุทธศาสนา

๕.๑ คำนำ

เพราะเหตุใดจึงเกิดความขัดแย้งกัน เหตุผลที่ต้องขัดแย้งก็เพราะความขัดแย้งมีสาเหตุมาพร้อมกับมนุษย์ตราบเท่าที่ยังตกเป็นเหยื่อของอวิชชา จึงเป็นสิ่งจำเป็น (Necessary) หรือเป็นธรรมชาติ (Nature) ของมนุษย์และสังคมนั่นเอง ฉะนั้น มนุษย์และสังคมจึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงความขัดแย้งดังที่ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ให้ความเห็นว่า “ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติไม่เคยว่างเว้นจากความขัดแย้ง ไม่ว่าจะในระดับบุคคล มนุษย์มิได้ถือกำเนิดมาเหมือนกันแต่เป็นความแตกต่างอันเป็นผลมาแต่พันธุกรรม หรือสภาพแวดล้อมทางสังคม”^๑ จากสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นดังกล่าว ทำให้เกิดการตั้งคำถามว่า สุดท้ายแล้ว ความขัดแย้งเป็นบุญที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้แก่สังคม หรือว่าเป็นบาปที่สาบมนุษย์และสังคมให้จมอยู่กับปัญหา และความวุ่นวายระหว่างมนุษย์และสังคม

ในขณะที่นักขัดแย้งวิทยา (Conflict Theorists) ที่ มองว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม” (Social Animals) ที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเป็นส่วนหนึ่งของผลผลิตจากการคบหาสมาคมซึ่งกันและกันของบุคคลในสังคม^๒ ซึ่งการที่มนุษย์จะสามารถดำรงชีวิตอยู่รอดในสังคมได้นั้น ก็จำเป็นที่จะต้องอาศัยปัจจัยทางชีวภาพ^๓ และปัจจัยด้านอื่น ๆ เพื่อสนอง “ความต้องการ” ของตนเอง คำถามมีว่า “ความอยาก หรือความต้องการ” ได้เข้าไปสัมพันธ์กับความขัดแย้งอย่างไร เพราะการที่มนุษย์และสังคมไม่เข้าใจธรรมชาติของความอยากหรือความต้องการอย่างแท้จริงใช้หรือไม่ จึงทำให้ “ติดกับดัก” ของความขัดแย้ง

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นที่ซามูเอล ฮันติงตัน (Samuel Huntington)^๔ ให้ความเห็นเรื่อง “การปะทะกันทางวัฒนธรรม” สุรชาติ บำรุงสุข^๕ มองว่า รากฐานสำคัญของความขัดแย้งในลักษณะดังกล่าว เป็นเพราะชาติพันธุ์-ชาตินิยม (Ethno-Nationalism) ซึ่ง ชัยวัฒน์ สถาอานันท์^๖ ก็มองว่า ลัทธิเผ่าพันธุ์-ลัทธิเชื้อชาตินิยม (Ethnocentrism) และการยึดหลักโดยเน้นศาสนาของตนเองเป็นศูนย์กลาง (Religion Centric) นั้นเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้เกิดความขัดแย้งในยุคปัจจุบัน ซึ่งประเด็นเหล่านี้ สัมพันธ์กับความอยาก โดยเฉพาะประเด็น “ความอยากมี อยากเป็น” ในพระพุทธศาสนาด้วยหรือไม่

พระพุทธศาสนาซึ่งถือได้ว่าเป็น “ศาสนาแห่งสันติ”^๗ มีท่าทีต่อปัญหาข้างต้นอย่างไร พระพุทธศาสนายอมรับได้หรือไม่ว่า “ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์และสังคม” พระพุทธเจ้าทรงมองความขัดแย้งอย่างไร ทรงมองว่าเป็น “ธรรมชาติของมนุษย์” ซึ่งถือได้ว่าเป็น “สิ่งที่มนุษย์หลีกเลี่ยงไม่พ้นใช้หรือไม่” หรือทรงมองว่า “ความขัดแย้งไม่ใช่ธรรมชาติของมนุษย์” หากคำตอบเป็นไปในลักษณะนี้ พระองค์นำเสนอคำว่า “ทุกข์” ใน “ไตรลักษณ์” และพยายามจะย้ำว่า “เราสอนเรื่องทุกข์กับความดับทุกข์” ขึ้นมาเพื่ออะไร

ในขณะเดียวกัน หากคำสอนเรื่อง “ความทุกข์” คือ “ความขัดแย้ง” ของชีวิตในเชิงปัจเจก และเชิงสังคมวิทยา ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ เข้าใจ ละหรือจัดการแล้ว ถ้าเป็นเช่นนั้น มนุษย์และสังคมควรจะ

^๑ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *สันติทฤษฎี/วิถีวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๓๖.

^๒ Thoresten Sellin, *Culture Conflict and Crime*, (New York: Social Science Research Council, ๑๓8).

^๓ ม.ร.ว.พฤษิสาม ชุมพล, “สันติภาพภายใต้เงื่อนไขของความขัดแย้งทางสังคมและการเมือง”, ใน *มนุษย์กับสันติภาพ*, (ศรีเพ็ญศุภพิทยากุล บรรณาธิการ), (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๑.

^๔ นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกัน ได้นำเสนอแนวคิด เรื่อง “การปะทะกันของอารยธรรม” (The Clash of Civilizations ดูเพิ่มเติมในวารสาร Foreign Affairs ฉบับ Summer ๑๙๙๓ < <http://www.zmag.org/terrorframe.htm> ๒๒๑๑๔๔release date CPMPWBContents P. Member P>.

^๕ สุรชาติ บำรุงสุข, “สงครามข้ามรัฐ-สงครามในรัฐ: จากสถานการณ์โลกถึงภาคใต้”, ใน *มติชนสุดสัปดาห์* (ฉบับที่ ๑๒๔๙): ๓๓.

^๖ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *อาวุธมีชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐-๓๕.

^๗ พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๗๘๗-๗๘๘/๖๙๐-๖๙๑, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๒๗๐/๑๑๖.

กำหนดรู้ และมีท่าทีต่อความขัดแย้งอย่างไรจึงดำเนินชีวิตได้อย่างประสานสอดคล้องและมีความสุขบนโลกของ ความแตกต่างที่ปรากฏในสังคมปัจจุบัน

๕.๒ ความหมายของความขัดแย้งในพระพุทธศาสนา

ความขัดแย้งหมายถึงความไม่ลงรอยกันระหว่างคนหรือกลุ่มคน ซึ่งแบ่งออกเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายที่ เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ความขัดแย้งตามหลักพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็นสองความหมายคือ

๕.๒.๑ ความขัดแย้งในลักษณะของธรรม

ความขัดแย้งในแง่ธรรมหมายถึง การที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลมีความต้องการความเห็น การปฏิบัติ ค่านิยม และโครงสร้างที่มีความขัดกันไม่ลงรอยกัน ความขัดแย้งในแง่ของธรรมนั้นเป็นความหมายในระดับโลก ภิยธรรมเท่านั้นซึ่งหมายถึง การที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลมีความต้องการ ความเห็น การปฏิบัติ ค่านิยม และ โครงสร้างที่มีความขัดกัน ไม่ลงรอยกัน หรือแตกต่างกัน จนก่อให้เกิดการบาดหมาง ทะเลาะ และวิวาทกัน ลักษณะของความขัดแย้งในแง่ของธรรมมีอยู่ ๖ อย่าง คือ

๑) ความบาดหมาง คืออาการที่เกิดกับจิตกรุ่นและมีการนำอารมณ์ที่ไม่น่าพอใจมาต่อกันทำให้เกิด น้ำหนักมากขึ้นไปเรื่อย ๆ จนเกิดเป็นการขัดแย้งและแปลกแยกตัวเองออกจากคนอื่นหรือกลุ่ม สังคม เป็นต้น อาการบาดหมางแม้ไม่ได้ตอบโต้อารมณ์หรือสร้างความรู้แรงภายนอกให้ปรากฏชัดเจนแต่ก็ทำให้เกิดความ ขัดแย้งภายในใจได้ตลอดเวลาพร้อมที่จะปะทุออกมาได้ทุกขณะ

๒) การทะเลาะ หมายถึง การทะเลาะกันทางร่างกายหรือทางวาจา เพื่อยืนยันและตอบโต้ฝ่ายตรงกันข้าม บางครั้งการทะเลาะเป็นเพราะการต้องการป้องกันตนเองจากการรุกรานของคนอื่น ถ้าระยะเวลาของการ ทะเลาะยาวนานออกไปยิ่งเพิ่มน้ำหนักของการทะเลาะให้เลยเถิดไปสู่การทำร้าย ต่อยตีร่างกายกัน หรือ ต่ำว่ากันด้วยคำอวยบคาย ดูหมิ่นดูแคลน กันเพื่อให้เกิดความเจ็บช้ำใจ เป็นต้น

๓) การแก่งแย่ง หมายถึง การถือเอาต่าง เป็นการพยายามรักษาวัตถุประสงค์และความต้องการของ ตนเองไว้ ทำให้คู่กรณีมองเห็นข้อบกพร่อง ผิดพลาด เป็นการพยายามช่วงชิงบางอย่างจากฝ่ายตรงกันข้าม

๔) การวิวาท เป็นการพยายามที่จะยึดถือในจุดยืนของตนเองโดยการให้เหตุผลเพื่อต่อกันในความเชื่อ หรือความเห็นซึ่งเป็นจุดยืนของตนเอง การวิวาทนี้เกิดมาจากการพุดคุยกันของคู่กรณี เป็นคำพุดส่อเสียด เหน็บแนม และพยายามโจมตีอีกฝ่ายหนึ่ง

๕) การมุ่งร้าย หมายถึง การพยายามให้ฝ่ายตรงข้ามเกิดความเสียหายซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการ วิวาทในข้อที่ ๔ หากเลยเถิดก็กลายเป็นการชนฆ่ากัน

๖) การถกเถียงกัน คือการพุดด้วยโวหาร ตามบัญญัติ และเจตนา โดยอาศัยหลักการแห่งเหตุผลเป็น หลัก

ความขัดแย้งในแง่ธรรมมีมิติที่คำพุด เป็นกรณีที่เกิดจากมิถิลวาจา หรืออาจเรียกว่า วาจาที่ขัดแย้งกัน

๕.๒.๑ ความขัดแย้งในแง่ของพระวินัย

คำว่า “วินัย” ในบริบทนี้ หมายถึง ระเบียบ แบบแผน ข้อปฏิบัติหรือสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าได้ทรง บัญญัติให้พระภิกษุ และภิกษุณี ใช้เป็นเครื่องมือในการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งวัตถุประสงค์ประการหนึ่งที่ พระพุทธเจ้าได้บัญญัติขึ้นมานั้นก็เพื่อป้องกันความขัดแย้งไม่ให้เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ ระงับความขัดแย้งที่กำลัง เกิดขึ้น และได้เกิดขึ้นแล้วในหมู่สงฆ์ด้วย อันจะทำให้เกิดความผาสุก แก่ตนเองและสังคมโดยรวม

ความขัดแย้งประเภทนี้ เรียกว่า “อภิภรณ์” ซึ่งแปลว่า “การทำให้ยิ่ง” หรือ “เป็นสาเหตุกระทำให้งิ่งหรือมากขึ้น” หรือ “ภารกิจที่ต้องทำให้สงบเรียบร้อย” ในแง่นี้ อภิภรณ์จึงหมายถึง เรื่องทุกเรื่องที่เกิดขึ้นในคณะสงฆ์ ซึ่งพระสงฆ์จะต้องจัดการให้เกิดความสงบเป็นปกติ” อภิภรณ์ก็คือ ข้อพิพาทในภาษาปัจจุบันนั่นเอง การขัดแย้งกันนี้มีลักษณะเป็นเรื่องของการกระทำ พระสงฆ์จะต้องหาทางระงับ โดยต้องมีการสืบสวน ไตร่ถามต่อคู่กรณีโดยต้องมีการไกล่เกลี่ยจากคนกลางในที่นี้คือ สงฆ์

อภิภรณ์ แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑) วิวาทาธิภรณ์ คือปัญหาที่เกิดจากการทะเลาะกันเรื่องสิ่งใดถูก สิ่งใดผิด วิวาทาธิภรณ์ต้องเป็นการวิวาทในประเด็นดังนี้คือ

๑. นี่เป็นธรรม นี่ไม่เป็นธรรม
๒. นี่เป็นวินัย นี่ไม่เป็นวินัย
๓. นี่พระตถาคตเจ้าตรัสภาษิตไว้ นี่พระตถาคตเจ้าไม่ได้ตรัสภาษิตไว้
๔. นี่พระตถาคตเจ้าทรงประพฤติมา นี่พระตถาคตเจ้าไม่ได้ทรงประพฤติมา
๕. นี่พระตถาคตเจ้าทรงบัญญัติไว้ นี่พระตถาคตเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติไว้
๖. นี่เป็นอาบัติ นี่ไม่เป็นอาบัติ
๗. นี่เป็นอาบัติเบา นี่เป็นอาบัติหนัก
๘. นี่เป็นอาบัติมีส่วนเหลือ นี่เป็นอาบัติหาส่วนเหลือมิได้
๙. นี่เป็นอาบัติชั่วหยาบ นี่เป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ

ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความแก่งแย่ง ความทู่เถียง ความกล่าวต่างกัน ความกล่าวประการอื่น การพูดเพื่อความกลัดกลุ้มใจ ความหมายมั่นในเรื่องนั้นอันใด นี้เรียกว่า วิวาทาธิภรณ์ ฯ

๒) อนุวาทาธิภรณ์ คือปัญหาที่เกิดจากการฟ้องหรือโจทก์กัน สงฆ์จะลงโทษคนผิดและรับรองผู้บริสุทธิ์ ภิกษุโจทก์ฟ้องก็ ด้วยศีลวิบัติ อาจารย์วิบัติ ทิฏฐวิบัติ หรืออาชีวิวิบัติ การโจท การ กล่าวหา การฟ้องร้อง การประท้วง ความเป็นผู้คล้อยตาม การทำ ความอุตสาหะโจท การตามเพิ่มกำลังให้ ในเรื่องนั้นอันใด นี้เรียกว่า อนุวาทาธิภรณ์.

๓) อาปัตตาธิภรณ์ คือ เกิดจากการละเมิดข้อบัญญัติ มีวิธีแก้โดยการปรับโทษทางวินัยคืออาบัติ

๔) กิจจาธิภรณ์ คือ ปัญหาที่สงฆ์จะต้องทำร่วมกัน เรียกว่า สังฆกรรม

อภิภรณ์นี้ “พระสงฆ์จะต้องทำให้เกิดความสมณะ(ความสงบ)

ดังนั้น อภิภรณ์จึงมี นัย ๒ อย่างคือ ๑) หมายถึง คดี เรื่องราว ปัญหา ความขัดแย้ง ที่คณะหรือหมู่สงฆ์ต้องจัดการให้เกิดความสงบโดยสันติวิธี เพื่อพัฒนาจิตให้บรรลุพระนิพพาน ๒) หมายถึง กิจที่สงฆ์ควรทำร่วมมือกัน

๕.๓ บ่อเกิดของความขัดแย้งในพระพุทธศาสนา

เมื่อศึกษาและวิเคราะห์ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความในคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาจะพบคำตอบใน ๒ ประเด็นใหญ่ๆ ด้วยกัน กล่าวคือ

๕.๓.๑ เหตุปัจจัยภายในที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง

“ปปัจจยธรรม” ซึ่งหมายถึง “ธรรมเป็นเครื่องเนื่องเข้า” ถือได้ว่าเป็นตัวแปรสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้มนุษย์และสังคมเกิดความขัดแย้ง เหตุผลสำคัญที่ทำให้หมวดธรรมกลุ่มนี้ได้ชื่อว่า “เนื่องเข้า” ก็เพราะเมื่อเกิดขึ้น หรือมีอยู่ในบุคคลใด หรือองค์กร หรือกลุ่มบุคคลใด จะทำให้บุคคล หรือองค์กรนั้นเกิดการพัฒนาไปอย่างล่าช้า หรือพัฒนาศักยภาพภายในได้อย่างล่าช้านั่นเอง

“ปัญญาธรรม” นี้ ประกอบไปด้วยหลักธรรมที่สำคัญ ๓ ประการ กล่าวคือ ตัณหา ทิฏฐิ และมานะ^๘ ทั้งสามประการถือได้ว่า มีอิทธิพล และมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในบุคคลหรือกลุ่มบุคคล

๑. ตัณหา: ที่มาของความขัดแย้ง

“ตัณหาเป็นที่มาของความขัดแย้งอย่างไร” สาเหตุสำคัญที่ทำให้ตัณหาเป็นตัวจุดชนวนให้เกิดความขัดแย้งในแง่ของการทะเลาะวิวาทก็เพราะมีคำว่า “สิ่งเป็นที่รัก” เข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะหากวิเคราะห์คำว่า “สิ่งเป็นที่รัก” ย่อมมีนัย ๒ ประการ กล่าวคือ “สัตว์” และสังขาร^๙ สิ่งที่เป็นที่รักทั้ง ๒ ประการนี้จัดได้ว่าเป็น “หวัชื้อ” สำคัญที่ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน เพราะมนุษย์มีความหวาดระแวงว่าสิ่งที่ตนเองรักนั้นจะถูกบุคคลอื่นแย่งไป กำลังถูกแย่งไป หรือถูกแย่งชิงไปแล้ว ขณะเดียวกัน เมื่อสิ่งที่ตนเองรักจะผันแปรไป กำลังผันแปรไป หรือได้ผันแปรไปแล้ว^{๑๐} อากาโรเหล่านี้เองที่ทำให้มนุษย์ต้องทะเลาะวิวาทกันเพื่อช่วงชิง “ภาวการณนำ” เพื่อให้สิ่งนั้น “คงดำรงอยู่กับตน” โดยการยึดมั่นในสิ่งเหล่านั้นว่าเป็นของเราด้วยอำนาจแห่งตัณหา

ในประเด็นเดียวกันนี้ พราหมณ์อารามทัณฑะได้ถามพระมหากัจจายนะว่า “อะไรคือ เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างกษัตริย์กับกษัตริย์ พราหมณ์กับพราหมณ์ และคฤหบดีกับคฤหบดี” คำตอบก็สอดคล้องกับประเด็นเบื้องต้นว่า “เพราะความยึดมั่นกามราคะ ตกอยู่ ในอำนาจกามราคะ กำหนดยินดีในกามราคะ ถูกกามราคะกลุ้มรุม และถูกกามราคะครอบงำ เป็นเหตุ”^{๑๑} อย่างไรก็ตาม ทั้งหลายยังทำให้ “มารดา กับบุตร บุตรกับมารดา บิดากับบุตร บุตรกับบิดา พี่น้องกัน ย่อมถึงการทะเลาะแก่งแย่ง และวิวาทกัน ทำร้ายกันและกันด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ท่อนไม้บ้าง ศัสตราบ้าง ถึงความตายในที่นั้นบ้าง ได้รับทุกข์ปางตายบ้าง” และเพราะกามานั้นเองจึงทำให้ “ชนทั้งหลายถือดาบและโล่ จับธนูพาดลูกศรบ้าง วิ่งเข้าสู่สงครามปะทะกันทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อพวกเขายิงลูกศรไปบ้าง พุ่งหอกไปบ้าง กวาดแกว่งดาบฟันบ้าง ชนเหล่านั้นถูกลูกศรเสียบเอาบ้าง โดยหอกแทงบ้าง ถูกดาบตัดศีรษะ พวกเขาตายในที่นั้นบ้าง...”^{๑๒}

สิ่งที่สามารถยืนยันสมมติฐานข้อนี้ได้ดีที่สุดก็คือ ประเด็นที่ว่าด้วย “สงครามน้ำ” ระหว่างชาวศากยะและโลกิยะก็จัดได้ว่า เป็นสงครามที่เริ่มต้นด้วยการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ เพื่อนำไปใช้ในเชิงกลีกรวม นอกจากนั้น สงครามระหว่างพระเจ้าปเสนทิโกศล และ พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นการแย่งชิงดินแดน และพื้นที่ทางเศรษฐกิจ หรือสงครามระหว่างพระเจ้าอชาตศัตรูกับเจ้าลิจฉวีเพื่อแย่งชิงคันธชาติสงครามเหล่านี้ จัดได้ว่าเป็น “สงครามวัตถุกาม” ทั้งสิ้น โดยมี “ตัณหา” เป็นผู้บัญชาการอยู่เบื้องหลังการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ภายนอก

๒. ทิฏฐิ: ที่มาของความขัดแย้ง

คำว่า “ทิฏฐิ” หมายถึง “ความเห็น” หรือ “ลัทธิ” ทิฏฐิในบริบทนี้ได้แก่ทิฏฐิในแง่ “ลบ” ประกอบไปด้วยสัkkายทิฏฐิ ๒๐ มิจฉาทิฏฐิ ๑๐ อันตคาหิกทิฏฐิมิวัตถ ๑๐ จนถึงทิฏฐิ ๖๒^{๑๓} การที่มนุษย์ยึดมั่นถือมั่นในทิฏฐิ (ทิฏฐิปาทาน) อย่างใดอย่างหนึ่งดังที่ได้กล่าวแล้ว จึงทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันในกลุ่มของคนที่มีความเห็นแตกต่างกันแต่ไม่ยอมรับความคิดเห็นของ คนอื่น เนื่องจากบุคคลแต่ละคนมีจุดยืนของ

^๘ พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐๙/๓๓๑. ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๙๓/๔๔๕.

^๙ สัตว์ ได้แก่ มารดา บิดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว บุตร ธิดา มิตรหรือผู้ร่วมสายโลหิต เป็นต้น

^{๑๐} สังขาร ได้แก่ รูปเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าพอใจ

^{๑๑} พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๙/๓๐๑-๓๐๒.

^{๑๒} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๓๘/๘๓.

^{๑๓} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๓๖/๔๔๓-๔๔๔.

^{๑๔} พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๓๔/๔๙๒-๔๙๔.

ตัวเอง ด้วยเหตุผลดังกล่าว พระพุทธเจ้าทรงย้ำว่า “ชนเหล่าใดยังถือทิฐิ^{๑๕} ชนเหล่านั้น ย่อมเที่ยวกระทบกระทั่งกันในโลก”^{๑๖} และ “สัตว์ทั้งหลายผู้ยึดถือในทิฐิทั้งหลายว่า ยอดเยี่ยม ย่อมทำทิฐิใตให้ยิ่งใหญ่ในโลกกล่าวทิฐิอื่นทุกอย่างนอกจากทิฐินั้นว่าแล้ว เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิวาทไปได้”^{๑๗} ดังจะเห็นได้จากกรณีของพราหมณ์ที่ถือทิฐิต่างกันว่า สิ่งทั้งปวงเป็นที่พอใจแก่เรา สิ่งทั้งปวงไม่เป็นที่พอใจแก่เรา บางสิ่งเป็นที่พอใจแก่เรา และบางสิ่งไม่เป็นที่พอใจแก่เรา” จึงทุ่มเถียงกัน เมื่อทุ่มเถียงกัน ทำลายกัน และเบียดเบียนกัน^{๑๘}

อย่างไรก็ตาม การขัดแย้งกันในลักษณะนี้มีได้เกิดขึ้นเฉพาะพราหมณ์ หรือเจ้าลัทธิ ต่าง ๆ แต่ประการใด แม้ในหมู่สมณะก็เช่นเดียวกัน ดังที่พราหมณ์อารามทัณฑะได้ถามพระ มหากัจจายนะว่า “อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้สมณะขัดแย้งกับสมณะ” ท่านก็ตอบว่า “เพราะความยึดมั่นทิฐิราคะ ตกอยู่ในอำนาจทิฐิราคะ กำหนดยึดมั่นในทิฐิราคะ ถูกทิฐิราคะกลุ้มรม และถูกทิฐิราคะครอบงำเป็นเหตุ แม้สมณะก็ขัดแย้งกับสมณะ”^{๑๙}

กรณีศึกษาที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ การที่พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีถกเถียงกันเกี่ยวกับ “น้ำที่เหลือไว้ในกระบวยเป็นอาบัติหรือไม่” ประเด็นนี้ได้สะท้อนแนวคิดในเชิง “ทิฐิวิวาทะ” ได้เช่นเดียวกัน เพราะพระวินัยธร และพระธรรมกถึกต่างก็มีจุดยืนของตัวเอง จึงทำให้ข้อขัดแย้งลุกลามไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนั้น ประเด็นที่เกี่ยวข้องในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ถึง ๓ ก็เช่นเดียวกัน ความคิดเห็นที่แตกต่างกันระหว่างพระปุราณะกับพระสงฆ์กระแสหลักที่นำโดยพระมหากัสสปะเกี่ยวกับการตีความวัตถุ ๘ ประการก็ดี การตีความพุทธบัญญัติที่แตกต่างกันระหว่างพระยสกาภิกษุบุตรและคณะที่เป็นพระสงฆ์กระแสหลักกับพระภิกษุเมืองวัชชี เป็นต้นก็ดี เหล่านี้ล้วนสะท้อนนัยที่น่าสนใจเกี่ยวกับ “การยึดมั่นในทิฐิ” ของตนทั้งสิ้น

เมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้ว “ทิฐิ” จัดได้ว่าเป็นตัวแปรที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พราหมณ์ เจ้าลัทธิ หรือสมณะต่าง ๆ ต้องทะเลาะวิวาทกัน เพียงเพราะต้องการรักษาจุดยืนของตนเองเอาไว้ โดยไม่ยอมรับ หรือสนใจแนวคิดของคนอื่น และนอกจากการไม่ยอมรับและไม่สนใจแล้ว ยังเป็นที่มาของการดูถูก และเหยียดหยามดังพุทธพจน์ที่ว่า^{๒๐}

“สัตว์เกิดผู้ยึดถือในทิฐิทั้งหลายว่ายอดเยี่ยม
 ย่อมทำทิฐิใตให้ยิ่งใหญ่ในโลก
 กล่าวทิฐิอื่นทุกอย่างนอกจากทิฐินั้นว่า ‘แล้ว’
 เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิวาทไปได้”

ประเด็นที่ทำให้ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตก็คือว่า อะไรเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้เจ้าลัทธิ หรือบุคคลใด บุคคลหนึ่งยกย่องลัทธิ หรือแนวคิดของตัวเอง แล้วทับถมแนวคิดอื่นว่า “ใช้ไม่ได้” หรือ “ไม่เข้าท่า” คำตอบที่ค้นพบก็คือ เจ้าลัทธิหรือเจ้าของแนวคิดต่าง ๆ เห็นช่องทางที่จะได้รับผลประโยชน์ใน ๒ ด้านด้วยกัน^{๒๑} กล่าวคือ อาณิสสในชาตินี้ ซึ่งได้แก่ ได้รับผลประโยชน์ในแง่ของสักการะ ความเคารพ การนับถือ การบูชา การยำเกรง จากผู้ที่นับถือ และชื่นชอบในแนวคิดต่าง ๆ และอาณิสสในชาติหน้า ได้แก่ การเชื่อมั่น และยึดมั่น

^{๑๕} ซึ่งทิฐิตามนัยนี้ก็คือ “โลกเที่ยง... หรือหลังจากตายไปแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็ไม่ใช่ จะว่าไม่เกิดอีก ก็ไม่ใช่” เป็นต้น เมื่อยึดถือจึงกระทบกระทั่งกัน ทำร้ายกัน ด้วยอำนาจแห่งทิฐิ ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๒/๒๔๔-๒๔๕.

^{๑๖} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๒/๒๔๓.

^{๑๗} ชุ.ส. (ไทย) ๒๕/๘๐๓-๘๐๗/๖๙๔.

^{๑๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๒-๒๐๔/๒๓๙-๒๔๒.

^{๑๙} ทิฐิราคะในที่นี้ หมายถึงราคะที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยทิฐิ ๖๒ ประการเป็นเหตุ อภ.ท.อ. ๒/๓๘/๔๘.

^{๒๐} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๑/๑๒๓.

^{๒๑} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๒-๓๓/๑๒๕-๑๒๖.

ในทฤษฎีดังกล่าวนั้น จะเป็นเหตุเป็นผลให้ตัวเองได้ไปเกิดภพและภูมิที่ตัวเองต้องการ และแนวคิดนี้จะ เป็นสะพานให้ตัวเองทอดเดินไปสู่ความบริสุทธิ์หมดจดได้

เหตุผลทั้ง ๒ ประการดังกล่าว จัดได้ว่าเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้บุคคล หรือ กลุ่มบุคคล พยายามรักษา “ที่มั่น” “จุดยืน” เอาไว้ให้ได้ เพราะการพยายามรักษา “ที่มั่น” ย่อมหมายถึงการรักษา “พื้นที่” ของการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างสมเกียรติ และมีความสุขในโลกนี้ นอกจากนี้ การที่บางคน พยายามรักษาจุดยืนของตัวเองเอาไว้อาจเป็นเพราะการเล็งผลเลิศว่า แนวคิดของตัวเองหรือกลุ่มของตนก่อให้เกิด สันติสุขในโลกหน้า หรือภพหน้าได้ ถึงแม้ว่าการรักษาจุดยืนดังกล่าวต้องแลกมาด้วยการทะเลาะวิวาท หรือ ต้องฆ่าคนอื่น ๆ ที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของเรา หรือการใช้คนอื่นเป็นเครื่องมือในการทำลายล้างคนที่ไม่ เห็นด้วยกับตัวเอง และหากต้องการให้สถานการณ์ความรุนแรงดังกล่าวเต็มไปด้วยความสมเหตุสมผลมาก ยิ่งขึ้นก็อาจจะฆ่า หรือทำลายเครื่องมือที่ตนเองใช้งานเรียบร้อยแล้วก็ได้ ดังจะเห็นได้จากการที่กลุ่มเด็กรัถย์ได้ ใช้นางสุนทรีเป็นเครื่องมือในการกำจัดพระพุทธรูปเจ้าเป็นกรณีศึกษา เพียงเพราะต้องการได้ลาภ สักการะ และ การนับถือจากคน อื่น ๆ ในสังคม หลังจากนั้นก็ได้สั่งให้ฆ่านางสุนทรี

๓. มานะ: ที่มาของความขัดแย้ง

พระพุทธรูปเจ้าให้คำจำกัดความคำว่า “มานะ” ว่า “การถือตัว กิริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความ ลำพองตน ความทะนงตน ความเชิดชูตนเป็นดุจธง ความเห่อเหิม ความที่จิตต้องการเชิดชูตนเป็นดุจธง”^{๒๒} ปัญหาก็คือ “อะไรที่ทำให้มนุษย์สำคัญตัวว่าดีกว่าคนอื่น” จากการศึกษาพบว่า มนุษย์ใช้สถานะของความเป็น ชาติ โคตร ความเป็นบุตรของผู้มีตระกูล ความเป็นผู้มีรูปร่าง ทรัพย์ การศึกษา หน้าที่การงาน หลักแห่ง ศิลปวิทยา วิทยฐานะ ความคงแก่เรียน ปฏิภาณ หรือ สิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วว่า เราเลิศกว่าเขา”^{๒๓} หากวิเคราะห์ในประเด็นนี้ก็คือ มนุษย์ได้อาศัยคุณสมบัติดังกล่าวเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสดงตน หรือ แสดงตัวว่า “ตัวเองดี” หรือ “เด่นกว่า คนอื่น” ในคุณสมบัติเหล่านั้น และนั่นจึงเป็นที่มาของการ “ถือตัว” และ “ยึดมั่นในความถือตัว”

ประเด็นจึงอยู่ตรงที่ว่า “การถือตัว ความลำพอง หรือความทะนงตน” นั้น ทำให้เกิด การทะเลาะ วิวาทจนนำไปสู่การฆ่ากัน หรือการทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์กันได้อย่างไร ดังที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสว่า “ผู้ใด สำคัญว่า เราเสมอเขา เลิศกว่าเขา หรือด้อยกว่าเขา ผู้นั้นพึงต้องวิวาทกันด้วยความถือตัวนั้น”^{๒๔}

สาเหตุสำคัญก็เพราะว่าการถือตัวดังกล่าวนี้ไปสู่การลบหลู่ ดูหมิ่น และเกลียดชัง คน อื่น ดัง จะเห็นได้ชัดเจนจากกรณีของ “เจ้าศากยะ” มีความถือตัวว่า เผ่าพันธุ์ของตัวเองเป็นเผ่าพันธุ์ที่ดี บริสุทธิ์ และ วิเศษกว่าคนอื่น ฉะนั้น จึงเป็นไปได้ที่ธิดาภคินีศากยะจะต้องไปแต่งงานกับพระเจ้าปเสนทิโกศลที่มี “ที่มา” หรือ “ต้นกำเนิดไม่ชัดเจน” และในขณะเดียวกัน การที่ลูกหลานของเจ้าศากยะจะไหว้พระเจ้าวิชุกทกะ ก็เป็นเรื่องที่เป็นไปได้เช่นเดียวกัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่พระเจ้าวิชุกทกะซึ่งเป็นลูกนางทาสีจะนั่งตั้ง ของเจ้าศากยะก็นับเป็นการกระทำที่ “น่ารังเกียจ” ฉะนั้นจึงต้องใช้น้ำนมล้าง การกระทำ และแสดงออกใน ลักษณะนี้ ย่อมนับว่าเป็นการดูหมิ่น ชิงชัง และรังเกียจคนอื่น และการกระทำดังกล่าวนี้เองได้นำไปสู่ “ภาวะแห่งการเกลียดชัง” ที่พระเจ้าวิชุกทกะมีต่อเจ้าศากยะจนนำไปสู่ “สงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์” ในที่สุด

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วทำให้พระพุทธรูปเจ้าต้องย้ำเตือนพระภิกษุทั้งหลายว่า^{๒๕} “ภิกษุไม่พึง สำคัญตนว่า เราเลิศกว่าเขา เราด้อยกว่าเขา หรือว่าเราเสมอเขาเพราะคุณธรรมนั้น” การย้ำเตือนใน

^{๒๒} พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๐๓/๓๕๓. ดูเทียบใน พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๘/๕๑๐.

^{๒๓} พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๐๓/๓๕๑-๓๕๓. ดูเทียบใน พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๘/๕๐๘-๕๑๐.

^{๒๔} พ.ม. (ไทย) ๒๒/๗๗/๒๓๑.

^{๒๕} พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๓/๔๒๐.

ลักษณะดังกล่าวนั้น ย่อมเป็นเพราะพระองค์ได้ทรงมองเห็นหายนะที่จะเกิดขึ้นแก่ตัวของพระภิกษุในแง่ของการฝึกฝนพัฒนาตนเอง และการดำรงตนอยู่ในสังคมสงฆ์และสังคมอื่น ๆ

จะพบว่า เกิดจากรากเหง้าที่สำคัญ ๓ ประการ กล่าวคือ “ตัณหา ทิฏฐิ และมานะ” รากเหง้าเหล่านี้ถือได้ว่า “เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเนิ่นช้า” ในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ และเหนี่ยวรั้งการพัฒนาองค์กร และสังคมด้วย ดังจะเห็นว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมที่เกี่ยวข้องกับการทะเลาะวิวาทจนนำไปสู่การฆ่ากัน หรือทำลายกันนั้นล้วนเกิดจากรากเหง้าเหล่านี้ทั้งสิ้น ฉะนั้น กระบวนการแก้ไขปัญหาลึกลับไม่ได้มองเพียงแค่ปรากฏการณ์ภายนอกเท่านั้น หากต้องมองเข้าไปเพื่อทำการศึกษา และเข้าใจในมิติภายในด้วย จึงทำให้ปัญหาได้รับการแก้ไขอย่างตรงจุดและรอบด้าน

๕.๒.๒ เหตุปัจจัยภายนอกที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง

เหตุปัจจัยภายนอกที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งนั้น จากการศึกษาและวิเคราะห์คัมภีร์ในพระพุทธศาสนานั้น พบประเด็นที่น่าสนใจ ดังต่อไปนี้

๑. ข้อเท็จจริง หรือข้อมูลเป็นที่มาของความขัดแย้ง

ข้อเท็จจริงหรือข้อมูลนี้ ถือได้ว่าเป็นตัวแปรสำคัญที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้ง ซึ่ง เหตุปัจจัยหลัก ๆ ที่ข้อมูลหรือข้อเท็จจริงนำมาซึ่งความขัดแย้งก็เพราะว่า การวิเคราะห์ การตีความ การแปรผลข้อมูล และการสื่อสารที่ผิดแผกแตกต่างออกไปจากข้อเท็จจริงที่คงอยู่ หรือในทิศทางตรงกันข้าม เราอาจจะเข้าใจซึ่งความเข้าใจอาจจะเกิดจากการตีความ วิเคราะห์ หรือได้รับ ความบอกเล่าจากบุคคลที่น่าเชื่อถือ แต่เมื่อมีบางคนได้นำข้อมูลที่ป็นชั้นปฐมภูมิมาชี้แจง เราอาจจะ ไม่ยอมรับ และมองว่าข้อมูลดังกล่าวนี้อาจจะไม่ใช่ข้อมูลที่แท้จริงก็ได้

เมื่อนำประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ก่อให้เกิดการหมาดหมาง การทะเลาะ แก่งแย่ง และวิวาทดังกล่าวมาวิเคราะห์ประเด็นความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใน “กรณีโกสุมพิศึกษา กรณีการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒” จะพบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความขัดแย้งด้านข้อมูลดังนี้

(๑) ประเด็นที่เกิดขึ้นในกรณีโกสุมพิศึกษา^{๒๖} พบว่า แรกเริ่มเดิมทีนั้น พระวินัยธรได้บอกพระธรรมกถึกว่า การที่พระธรรมกถึกเหลือน้ำชำระเอาไว้ในกระบวยนั้นไม่จัดว่าเป็นอาบัติเพราะไม่ได้ตั้งใจ ซึ่งพระธรรมกถึกก็คล้อยตามประเด็นดังกล่าว แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป พระวินัยธรกลับนำเสนอข้อมูลใหม่ว่า สิ่งที่พระธรรมกถึกทำนั้น เป็นการต้องอาบัติทั้ง ๆ ที่ไม่รู้

ตัวแปรสำคัญที่ให้เกิดสถานการณ์เช่นนี้ก็เพราะพระวินัยธร และพระธรรมกถึก เข้าถึงข้อมูลที่แตกต่างกัน พระวินัยธรทราบว่าพระพุทธเจ้าได้บัญญัติวินัยข้อดังกล่าว แต่พระธรรมกถึกไม่ทราบข้อเท็จจริงดังกล่าว และการที่ทั้งคู่เข้าถึงข้อมูลที่แตกต่างกันนั้น ได้ทำให้ปฐมบทของความขัดแย้งได้เกิดขึ้น นอกจากนั้นความขัดแย้งได้ปะทุขึ้นมาอีกเมื่อพระวินัยธรได้แปรข้อมูลอันเป็นประเด็นส่วนตัวของทั้งคู่ไปสู่ลูกศิษย์ของท่าน และการแปรข้อมูลดังกล่าวจะไม่เกิดความขัดแย้งเลย หากเต็มไปด้วยข้อมูลที่เต็มไปด้วยข้อเท็จจริง

ประเด็นความขัดแย้งได้ลุกลามขึ้นเมื่อพระธรรมกถึกมองว่า ตนเองไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการนำเสนอข้อมูลดังกล่าว เพราะข้อมูลดังกล่าวได้ทำให้เกิดภาพลบแก่ตนเอง ดังนั้น การนำเสนอข้อมูลของพระธรรมกถึกในขั้นนี้ แทนที่จะตอบคำถามให้แก่ข้อมูลที่เกิดขึ้นแก่ลูกศิษย์ตามความเป็นจริงเพียงเท่านั้น แต่สิ่งที่นำเสนอเพิ่มเติมจากข้อมูลดังกล่าวก็คือ “ท่านพูดเท็จ” ประเมินคำพูดในลักษณะนี้พบว่า เต็มไปด้วยอารมณ์และความรู้สึกที่ว่าตัวเอง “ถูกแฉ” หรือ “ถูกหักหลัง” สรุปก็คือ “เมื่อท่านปรับอาบัติทุกกฎผมได้ ทำไมผม

^{๒๖} ดูเพิ่มเติมใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๘-๔๗๓/๓๖๒-๓๖๘. ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๙๓-๕๙๙/๕๓๓-๕๓๖. ม.ม.อ. ๒/๔๙๓-๕๐๐/๓๐๘-๓๑๒.

จะปรับอบัติปาจิตตีย์ท่านไม่ได้” ซึ่งวิธีการนี้เป็นการเผชิญหน้าในลักษณะของการหนามยอกเอาหนามบ่ง หรือตาต่อตาฟันต่อฟัน อุณภูมิความขัดแย้งจึงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

(๒) กรณีการสังคายนาครั้งที่ ๑^{๒๗} นั้น เมื่อวิเคราะห์จากพฤติกรรมของพระปุราณะพบว่า ท่านยึดมั่นและถือเอาตามที่ตัวเองเคยได้ยินได้ฟังมาว่าควรปฏิบัติตามสิกขาบท ๘ ประการที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ตลอดไป ในขณะที่พระมหากัสสปเถระ และคณะได้ชี้ให้เห็นว่าข้อเท็จจริงหรือข้อมูลดังกล่าวนั้น พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระภิกษุปฏิบัติได้เฉพาะในยุคนั้นๆ ยากหากแก่งเท่านั้น และถึงแม้ว่าพระมหากัสสปเถระจะยกเหตุผล อันใดมาชี้แจง แต่พระปุราณะก็ไม่ยอมปฏิบัติตาม จะขอปฏิบัติตามมติของตนเองเท่านั้น ซึ่งประเด็นความขัดแย้งของพระเถระทั้งสอง กลุ่มนี้ จึงเกิดขึ้นจากการยืนยันแหล่งที่มาของข้อมูลที่แตกต่างกัน

(๓) กรณีการทำสังคายนาครั้งที่ ๒^{๒๘} จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ ๑๐ ประการที่พระภิกษุเมืองวัชชีได้นำเสนอนั้น สอดรับกับสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเองไว้ใน ๕ ประการหลักด้วยกัน ข้อเท็จจริงหรือข้อมูลดังกล่าวนี้เป็นข้อมูลที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับหลักการที่ปรากฏในพระไตรปิฎกตามที่พระสงฆ์กระแสหลักนำมากล่าว และชี้ให้เห็นถึงความผิดปกติของกลุ่มพระภิกษุเมืองวัชชี การที่ฝ่ายพระภิกษุเมืองวัชชีเข้าถึงข้อมูลที่ผิดพลาดดังกล่าว ได้ทำให้เกิดความขัดแย้งกันอย่างรุนแรง จนนำไปสู่การสังคายนาครั้งที่ ๓

๒. ผลประโยชน์ หรือความต้องการ เป็นที่มาของความขัดแย้ง ผลประโยชน์ หรือความต้องการนั้น จัดได้ว่าเป็นเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายนอกที่ชัดเจนประการหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ทรัพยากร หรือสิ่งของมีจำนวนจำกัด แต่ความต้องการ หรือผู้ที่มีความต้องการนั้นมีจำนวนมากกว่า หากไม่สามารถที่จะจัดการทรัพยากรหรือสิ่งของอย่างเป็นระบบแล้ว ก็ย่อมเป็นการง่ายที่จะทำให้เกิดความขัดแย้งปะทุขึ้นมาเพื่อแย่งชิงส่วนแบ่งดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากกรณีการแย่งทรัพยากรน้ำของชาวศากยะและโกลิยะ^{๒๙} ก็เนื่องมาจากการที่ทั้งสองกลุ่มต้องการน้ำเพื่อใช้ในการกสิกรรม แต่ปัญหาก็คือ น้ำนั้นมีปริมาณที่สามารถจะรองรับพื้นที่นาของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น การเจรจาจึงเกิดขึ้น แต่สุดท้ายกระบวนการเจรจาก็ล้มเหลวเพราะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งต้องการเป็นเจ้าของทรัพยากรน้ำแต่เพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น ด้วยเหตุนี้กระแสของความขัดแย้งที่นำไปสู่ความรุนแรงจึงเกิดขึ้น

กรณีสงครามการแย่งชิงหมู่บ้านกาสิระหว่างพระเจ้าปเสนทิโกศลกับพระเจ้าอชาตศัตรู^{๓๐} ก็เช่นเดียวกัน เป็นการตอกย้ำว่า ทั้งคู่ต่างก็ต้องการหมู่บ้านดังกล่าวเพื่อใช้เป็นเขตเศรษฐกิจ และเป็นรัฐกึ่งชน ซึ่งสอดคล้องกับกรณีสงครามระหว่างพระเจ้าอชาตศัตรูกับเจ้าลจฉวีมีวัตถูประสงค์ เพื่อแย่งชิงคันธชาติซึ่งมีคุณค่าอย่างมหาศาลในผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นตามมา ผลประโยชน์และความต้องการในสองกรณีหลังนี้จัดได้ว่าเป็น “ตัวแปร” สำคัญที่ทำให้ทั้งสองแคว้นต้องทำสงครามระหว่างกันเพื่อแย่งชิงทรัพยากรดังกล่าว โดยมีได้ค่านึงว่าผลจากสงครามดังกล่าวจะนำมาซึ่งการสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินมากมายสักปานใดก็ตาม

๓. ความสัมพันธ์ เป็นที่มาของความขัดแย้ง ปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในกลุ่มของพระวินัยธรรกับพระธรรมกถึกก็ดี กลุ่มของพระกัสสปเถระกับพระปุราณะก็ดี กลุ่มพระยสกาภคณบุตรกับพระภิกษุเมืองวัชชีก็ดี มาจากเหตุปัจจัยภายนอกอีกประการหนึ่งก็คือ “ความสัมพันธ์” พบว่า เพราะความสัมพันธ์ที่ไม่ดีใช่หรือไม่ จึงทำให้พระวินัยธรรดำนิพระธรรมกถึกกลับหลังว่าเป็นอาบัติทั้งที่ไม่รู้ เพราะความรู้สึกละแวมที่ไม่ดีที่ไม่รับคัดเลือกเป็นผู้ร่วมคณะสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๑ ใช่หรือไม่ ที่ทำให้พระปุราณะ

^{๒๗} ดูเพิ่มเติมใน วิ.จ. ๗/๔๓๗/๓๗๖, วิ.ม. ๕/๓๐๓/๓๗๖, วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๓๘/๓๗๗, ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๑-๔๒/๓๒-๓๓, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๑-๔๒/๕๐-๕๑, ม.อ.อ. ๓/๔๑-๔๒/๒๑-๒๔, ม.อ.ฎี. ๑/๔๑-๔๒/๒๘๖-๒๘๘, คู่มือวิเคราะห์เพิ่มเติม พระมหากษัตริย์ ธรรมมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษากรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”, อ้างแล้ว.

^{๒๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๕๕/๔๐๙-๔๑๙.

^{๒๙} ที.ส. (ไทย) ๙/๒๖๗/๙๒.

^{๓๐} ที.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๕/๑๔๖-๑๔๘, ที.ส.๑๕/๑๒๖/๑๔๘-๑๔๙, ที.ส.อ.๑/๑๒๕-๑๒๕/๑๔๖-๑๔๗, ที.ส.ฎี. ๑/๑๒๕-๑๒๖/๑๔๘.

ต้องออกมาเผชิญหน้า และทำลายความน่าเชื่อถือพระมหากัสสปเถระ และคณะ โดยการไม่ยอมรับนับบางประเด็นที่เกิดจากการสังคายนาครั้งที่ ๑ และเพราะความสัมพันธ์ที่เสื่อมทรามใช้หรือไม่ ที่ทำให้พระภิกษุเมืองวัชชีพากันลงอุกเขปนิยกรรมพระยสกาภิกษุบุตร จนทำให้ท่านหันกลับไปวิเคราะห์ท่าที และพฤติกรรมดังกล่าว และนำไปสู่การสังคายนาในที่สุด

จากนัยดังกล่าว จะเห็นว่า “ประเด็นที่ว่าด้วยความสัมพันธ์” นั้น ถือได้ว่าเป็นตัวแปรสำคัญประการหนึ่งในการทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคล หรือกลุ่มบุคคล เพราะหากมนุษย์มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในระดับหนึ่งแล้ว โอกาสพบปะพูดคุยเพื่อหาทางออกเชิงสมานฉันท์เป็นไปได้อย่างรวดเร็ว และมีทางออกร่วมกันได้ง่ายมากยิ่งขึ้น แต่หากเกิดกรณีของการไม่ชอบ หรือมีอคติ (Bias) ต่อกันในระดับใดระดับหนึ่งแล้ว ย่อมเป็นเรื่องยากที่จะหันหน้าเข้าไปพบปะหรือพูดคุยกัน ด้วยเหตุนี้เอง ประเด็นเรื่อง “สาราณียธรรม” จึงเกิดขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาเรื่องความสัมพันธ์อีกด้านหนึ่งด้วย

๔.ชาติพันธุ์ เป็นที่มาของความขัดแย้ง “ชาติพันธุ์” เป็นที่มาของความขัดแย้งอย่างไร? ผู้เขียนมองว่า “การที่มนุษย์ไปตัดสินใครคนใดคนหนึ่งที่ไม่ใช่พวก “ของเรา” ว่าเป็น “ชาวเขา” หรือเรียกคนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่พวกของเราว่าเป็น “คนชายขอบ” แล้วตีค่า หรือประเมินคุณค่า “ชาวเขา” ต่ำกว่าตัวเอง แล้วพยายามที่จะลดทอนศักดิ์ศรี และความเป็นมนุษย์ของเขาที่ได้อยู่แล้วให้ด้อยลงไปเรื่อย ๆ” เหล่านี้คือที่มาของความขัดแย้ง

เหตุผลสำคัญที่มนุษย์กลุ่มนี้พยายามทำก็คือ การสร้างความเป็น “มนุษย์ศิวิไลซ์แบบจอมปลอม” ให้แก่ตนเอง แต่ไปทับถมเหยียดหยาม และดูหมิ่นดูแคลนมนุษย์คนอื่น ๆ ซึ่งบ่อยครั้งที่การ “กดทับ” ในลักษณะนี้สะท้อนออกมาในรูปแบบของความรุนแรงที่ฝ่าย ถูกกระทำได้แสดงออกมาผ่าน “กระบวนการก่อการร้าย” (Terrorism) ทั้งในระดับชาติ และระดับสากล การแสดงออกในลักษณะนี้ได้รับการตั้งข้อสังเกตว่า ผู้กระทำการเป็นคน “ไร้มนุษยธรรม” “ไม่มีศาสนา” “เป็นชาตานที่ดำรงอยู่ในคราบของความเป็นนักบุญ” ดังเช่นกรณีปัญหา ทางภาคใต้ การระเบิดตึกเวิร์ลเทรด หรือการจับนักเรียนเป็นตัวประกันและฆ่าอย่างทารุณในเชสเนีย สิ่งที่คุณคนทั่วไปมักจะสนใจ และให้ความสำคัญก็คือ “ปรากฏการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นแล้ว ได้แก่ศพของเด็กนักเรียน หรือตึกถล่ม” แต่สิ่งที่คนหลงลืมและมองข้ามก็คือ “ที่มาของปัญหาซึ่งได้แก่การฆ่าและสังหารชาวปาเลสไตน์ และชาวอิรัก” เราไม่ค่อยได้คำนึงว่า “สิ่งที่เขาถูกกระทำในฐานะเป็นมนุษย์ต่างชาติพันธุ์” ในอดีตที่ผ่านมาเป็นอย่างไร แต่เรามักจะคิดถึงสิ่งที่เราถูกกระทำจากเขาอยู่ตลอดเวลาที่เกิดปัญหาขึ้น ฉะนั้น ผู้เขียนจึงไม่รู้สึกแปลกใจเมื่อเกิดสถานการณ์ความรุนแรงต่าง ๆ เกิดขึ้นทั่วโลก และเหตุผลของ “ความไม่แปลกใจ” อีกประการหนึ่งก็คือ กรณีเจ้าศากยะกับเจ้าโกลิยะ และกรณีพระเจ้าวิฑูทกะทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าศากยะ

ประวัติศาสตร์ และความเป็นมาของ “วงศ์ศากยะ” นั้น ถือได้ว่าเป็น “อาวุธ” ขึ้นสำคัญในการทำลายล้าง “เผ่าพันธุ์ตัวเอง” ในเวลาต่อมา เพราะการมองว่าวงศ์ของตนเองนั้นประกอบไปด้วยชาติพันธุ์ที่มี “สายพันธุ์เดียว” เท่านั้น โดยไม่เจือปนกับสายพันธุ์อื่น จึงเกิดความหยิ่ง ทะนงตน และอวดดี ความอวดดีถือตัว หรือเหยอหยิ่งดังกล่าวจะไม่เกิดผลเสียตามมาแต่ประการใดเลย หากไม่ใช่ความเป็นสายพันธุ์ที่ตัวเองคิดว่าดีกว่า บริสุทธ์กว่าคนอื่นนั้นไปดูถูก เหยียดหยาม ดูหมิ่นคนอื่น ๆ ในสังคม พฤติกรรมดังกล่าวนี้ ชาวโกลิยะเคยเตือนสติ และตั้งคำถามต่อความเป็นสายพันธุ์ดีว่า “เจ้าศากยะต่างจากสุนัขตรงไหนที่มีเพศสัมพันธ์กับพี่น้องของตัวเอง” แทนที่เจ้าศากยะจะตระหนักถึงคำเตือนดังกล่าว แต่กลับย้อนถามว่า “เผ่าพันธุ์ของมนุษย์ชี้เรื่อนจะมีกำลังอะไร” จนทำให้เหตุการณ์คราวนั้นได้ลุกลามจาก “สงครามน้ำ” กลายเป็น “สงครามการปกป้องศักดิ์ศรีระหว่างเผ่าพันธุ์” ในบัดดล แต่พระพุทธเจ้าก็ทำให้สงครามดังกล่าวยุติลงไปได้

แม้ว่าสงครามดังกล่าวจะยุติ แต่ “ความอวดดี” “ถือตัว” ก็นำ “สงคราม” มาสู่เจ้าศากยะอีกคราวหนึ่ง ในกรณีสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เจ้าศากยะ^{๓๑} เพราะนอกจากการที่จะดูหมิ่นพระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งมีสถานะเป็นกษัตริย์เช่นเดียวกัน โดยการมอบลูกของนางทาสีไปเป็นมเหสีแล้ว ยังดูหมิ่น เหยียดหยามพระเจ้าวิฑูทกะซึ่งเป็นลูกของนางทาสีโดยการใช้ให้นามมล้างตั้งที่พระองค์ประทับนั่ง และไม่ยอมให้ลูกของตัวเองไหว้พระเจ้าวิฑูทกะซึ่งมีอายุมากกว่าด้วยการพาหนีไปอยู่นอกเมือง เหตุปัจจัยดังกล่าวนับได้ว่าเป็น “หัวเชื้อ” ขึ้นดีทำให้พระเจ้าวิฑูทกะตัดสินใจทำสงคราม “ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เจ้าศากยะ” ซึ่งเป็นการฆ่าที่ไม่เว้นแม้กระทั่งเด็กที่ยังไม่หย่าจาก นมมารดา แม้เหตุการณ์การครั้งนี้พระพุทธเจ้าจะเข้ามาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยคนกลางก็ตาม แต่เนื่องจาก “ฐานแห่งการเกลียดชัง” รุนแรงและสะสมมาตั้งแต่เยาว์วัย ประเด็นคำถามที่เกิดขึ้นก็คือว่า “สงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของพระเจ้าวิฑูทกะ สงครามโคโซโว สงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวของฮิตเลอร์ สงครามก่อการร้ายข้ามชาติต่างกันตรงไหน”

๕.๔ ความขัดแย้งเป็นสิ่งจำเป็น หรือเป็นธรรมชาติของมนุษย์

“กฎไตรลักษณ์” เป็นชุดแนวคิดที่สามารถอธิบายกฎการเปลี่ยนแปลงในเชิงกายภาพ หรือรูปธรรมได้ครอบคลุมที่สุด ในขณะที่เดียวกัน กฎนี้ไม่ได้รับการออกแบบเพื่ออธิบายความเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพ หรือรูปธรรมแต่เพียงประการเดียว แต่ครอบคลุมความเปลี่ยนแปลงเชิงจิตภาพ หรือนามธรรมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งนามธรรมที่ว่าด้วย “สภาวะของความขัดแย้ง” กฎนี้อธิบายให้เห็นว่า ความเป็นจริงแล้วสรรพสิ่งในโลกนี้ล้วนตกอยู่ภายใต้การควบคุมของ “ความไม่เที่ยง” (อนิจจัง) “การคงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้” (ทุกขัง) และ “เราไม่สามารถที่จะบังคับสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เป็นไปตามความต้องการ หรืออำนาจของเราได้” (อนัตตา)

แม้ว่านักคิดบางท่านย้าว่า “ความขัดแย้งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง” ถึงกระนั้น ความเปลี่ยนแปลงก่อให้เกิดความขัดแย้งได้เช่นเดียวกัน เพราะความคิด หรือการกระทำของมนุษย์เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เพราะว่าสรรพสิ่ง หรือสภาวะต่าง ๆ (ยกเว้นพระนิพพาน) นั้นคงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ (ทุกขัง) ด้วยเหตุนี้ เราจึงไม่สามารถบังคับให้บุคคล หรือสิ่งใดก็ตามเป็นไปตามความปรารถนาของเรา ฉะนั้น ความขัดแย้งจึงเกิดขึ้นซึ่งเป็นการเกิดขึ้นบนฐานที่เรามี ความคาดหวังว่า เขาต้องคิด พูด หรือกระทำเหมือนกับเรา หรือคาดหวังว่าสิ่งต่าง ๆ ต้องไปเป็นตามความต้องการของเรา

การเข้าใจความจริงดังกล่าว ทำให้ง่ายต่อการอธิบายว่า “ความขัดแย้งเป็น ‘ธรรมชาติ’ ของมนุษย์หรือไม่” และเพื่อตอบคำถามดังกล่าวนี้ สิ่งที่จะต้องตั้งคำถามต่อไปก็คือว่า มนุษย์ในบริบทนี้หมายถึงใคร คำว่า “มนุษย์” หมายถึง “มนุษย์ในฐานะที่เป็นปุถุชน” หรือว่า “มนุษย์ในฐานะที่เป็นพระอรหันต์” ด้วย

กล่าวถึง “มนุษย์” ในความหมายของ “ปุถุชน” เมื่อวิเคราะห์ภายใต้กรอบของ “กฎไตรลักษณ์” ก็ย่อมง่ายที่ตอบปัญหาดังกล่าว เพราะมนุษย์ปุถุชนนั้นยังมีสภาพจิตที่ถูกปกคลุมได้ด้วยกิเลสในลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือความไม่รู้ ความอยาก และความยึดมั่นถือมั่น เป็นต้น ฉะนั้น เมื่อมนุษย์ “ปุถุชน” เคลื่อนไหวร่างกายไปพร้อมกับสภาพจิตที่หวั่นไหวด้วยแรงผลักดันของ “อกุศล”^{๓๒} หรือ “กุศล” ย่อมเป็นธรรมดาที่จะต้องเผชิญกับความขัดแย้งในมิติต่าง ๆ ที่เกิดจากการคิด การพูด หรือกระทำที่แตกต่างกันดังจะเห็นได้จากปรากฏการณ์ความขัดแย้งตามทีสถานการณ์ความขัดแย้งที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

^{๓๑} ดูเพิ่มเติมใน พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๔๗/๒๕, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๔๗/๔๑, ม.อ.๒/๓๗๔/๒๕๖, พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๑๐๔/๓๕๖, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๐๔/๕๒๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๙๑/๕๑.

^{๓๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๓/๘๔-๘๕, ดูเปรียบเทียบกับ พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๖/๔๓๔.

หลายแห่ง เช่น ความขัดแย้งกันเกี่ยวกับการแย่งที่อยู่อาศัยของพระภิกษุ หรือความขัดแย้งกันของสาวกนิครนถ์ นาฏบุตร ซึ่งความขัดแย้งเหล่านี้เริ่มต้นจากการมีความเห็นในทิศทางที่แตกต่างกัน จนสถานการณ์ลุกลามไปสู่ความรุนแรง

จะเห็นว่า เมื่อมองในมิติของโลกียะวิสัย “ความขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมดา และฝังรากลึกในสังคม” ซึ่งมนุษย์มีความสามารถที่จะหลีกเลี่ยงข้อเท็จจริงดังกล่าวได้ จะเห็นว่า ธรรมชาติของความขัดแย้งในลักษณะนี้ มีอยู่ และดำรงอยู่ในภายในของมนุษย์เอง รวมไปถึงการที่มนุษย์ปฏิสัมพันธ์กับบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ไม่ว่าจะเป็นเรื่องครอบครัว การทำงาน เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ซึ่งการเข้าไปเกี่ยวข้องในลักษณะดังกล่าว ในฐานะที่มนุษย์เป็น สัตว์สังคม (Social Animal) ย่อมเป็นเรื่องยากที่จะหลีกเลี่ยงความขัดแย้งได้ ฉะนั้น ความขัดแย้งเป็นธรรมดาสามัญของสิ่งต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในโลกไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งที่ซ่อนตัวอยู่ในธรรมชาติ หรือการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่เป็นปุถุชน

คำถามมีว่า “พระอรหันต์ยังมีธรรมชาติแห่งความขัดแย้งอยู่ภายในหรือไม่” การตอบคำถามนี้ จำเป็นต้องแยกคำว่า “ความจริงในเชิงปรมาตม์” (ปรมาตม์สัจจะ) กับ “ความจริงในเชิงสมมติ” (สมมติสัจจะ) ออกจากกัน เหตุผลสำคัญที่ต้องแยกเพราะสภาวะธรรมของความเป็น พระอรหันต์กับบัญญัติเป็นคนละประเด็น คำว่า “อรหันต์” หมายถึง “ผู้ไกลจากกิเลส” กล่าวคือ สภาวะจิตที่ไร้ภาวะความขัดแย้ง เพราะนิพพานเป็นการดับกิเลสจึงทำให้เกิดภาวะที่ไม่มีภาวะความขัดแย้ง ฉะนั้น คำว่า “ไม่มีความขัดแย้ง” มีนัยไปถึงภาวะจิตที่สมบูรณ์โดยปราศจากการกระทำอันก่อให้เกิด “กุศล” หรือ “อกุศล” การแสดงออกทางกาย วาจา ใจของพระอรหันต์จึงยืนอยู่บนฐานของคำว่า “กิริยา” หรือ “การกระทำ” ล้วน ๆ

กล่าวโดยสภาวะธรรม พระอรหันต์จึงไม่มีความขัดแย้ง หรือไร้ภาวะความขัดแย้ง ไม่มีใคร หรือสิ่งใดเป็นแรงผลักดันให้เกิดความขัดแย้งได้ดังพุทธพจน์ที่ว่า “อัครคินเวสสนะ ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ย่อมไม่ทะเลาะวิวาท ห่มเถียงกับใคร ๆ โวหารใดที่ชาวโลกนิยมพูดกัน ก็ไม่ยึดมั่นกล่าวไป ตามโวหารนั้น”^{๓๓} และ “มุนีผู้มีปัญญาเครื่องพิจารณาอัน รู้จักสมณพราหมณ์ ผู้เป็นเจ้าลัทธิเหล่านี้ว่า เป็นผู้เข้าไปอาศัยทิฐิและรู้จักเป็นที่อาศัย นักปราชญ์ครั้นรู้จักแล้ว ก็หลุดพ้น ไม่ถึงการวิวาทกัน”^{๓๔} พุทธพจน์บทนี้ย้ำเตือนว่า บุคคลที่เข้าถึงความจริงขั้นสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ย่อมไม่มีความขัดแย้งในสภาวะธรรม ไม่มีความสงสัย หรือตั้งข้อสงสัยต่อสภาวะธรรม และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ย่อมเป็นไปไม่ได้ที่ผู้บรรลุนิพพานจะก่อความบาดหมางทะเลาะวิวาทกัน

ประเด็นคำถามที่น่าสนใจก็คือ “พระอรหันต์คิดต่างกัน หรือมีมุมมองที่แตกต่างกันได้หรือไม่” จากการศึกษาค้นคว้าทำให้ได้รับคำตอบว่า “คิด หรือมีมุมมองที่แตกต่างกันได้” สิ่งที่ทำให้พบคำตอบในลักษณะนี้ก็เพราะคำว่า “บัญญัติ” หรือ “ความจริงเชิงสมมติ” นั้นเป็นกุญแจสำคัญที่นำเราไปสู่คำตอบดังกล่าว คำว่า “บัญญัติ” หรือ “ความจริงเชิงสมมติ” เป็นสื่อกลางในการที่จะใช้เป็นสะพาน หรือเป็นคู่มือสำหรับเรียนรู้ หรือเข้าใจร่วมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ดังที่พุทธทาสภิกขุใช้คำว่า “ภาษาคน” ฉะนั้น เมื่อวิเคราะห์ในบริบทนี้ทำให้เกิดคำถามว่า “เป็นไปได้หรือไม่ว่าผู้ที่เข้าใจโลกแห่งปรมาตม์ จะสามารถเข้าใจโลกแห่งสมมติได้ทั้งหมด” คำตอบข้อนี้ไปปรากฏอยู่ในคัมภีร์มิลินทปัญหาว่า “การรู้อย่างที่รู้อยู่ในนั้น ไม่ใช่วิสัยของ

^{๓๓} “เอว วิมุตตจิตโต โข อัครคินเวสสน ภิกษุ น เณจि ส่วทติ น เณจि วิวทติ ยถจ โลก วุตต เตน โวหริติ อปรามส”. ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๐๖/๑๘๒, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๗๕/๒๔๓.

^{๓๔} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๑๒/๓๓๕.

พระอรหันต์ทั่วไป สิ่งที่พระอรหันต์ไม่รู้ก็มี เช่น นาม และโคตรแห่งสตรีบุรุษ เป็นต้น พระอรหันต์รู้ได้เฉพาะ วิมุติก็มี พระอรหันต์ชั้นอภิญญา ๖ ก็รู้เฉพาะในวิสัยของตน พระสัพพัญญูเท่านั้นจึงจะรู้หมด”^{๓๕}

วิเคราะห์จากคำพูดของพระนาคเสนพบว่า พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นสัพพัญญุบุคคลเท่านั้นที่ทรง ทราบ และเข้าใจโลกแห่งปรมาตม์และโลกแห่งสมมติได้อย่างตลอดสาย ส่วนสาวกท่านอื่น ๆ ที่บรรลुพระ อรหันต์มิได้หมายความว่าสามารถรู้ทั้งสองโลก ความจริงข้อนี้ทำให้พบคำตอบว่า “พระอรหันต์ไม่สามารถ รับรู้เรื่องราวต่างในโลกนี้ได้ทั้งหมด” หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ “พระอรหันต์มีข้อจำกัดในการรับรู้” ฉะนั้น “พระอรหันต์ก็ย่อมคิด หรือมีมุมมองที่แตกต่างกันได้” หลักฐานชิ้นสำคัญที่สามารถยืนยันความจริงข้อ นี้ก็คือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในคราวทำสังคายนาครั้งที่ ๑

จากการศึกษาพบว่า ก่อนที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์ เมื่อเราล่วง ไป สงฆ์ห้วงอยู่ที่พึงถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้” พระดำรัสในประเด็นนี้ได้กลายเป็นปัญหาในที่ประชุมสงฆ์ ๕๐๐ รูปว่า “สิกขาบทข้อไหนที่จัดว่าเป็นสิกขาบทเล็กน้อย” การยกประเด็นเรื่อง “สิกขาบทเล็กน้อย” ขึ้นมานำเสนอเพื่อหาข้อยุตินั้น ทำให้พระอรหันต์ได้พากันวิเคราะห์ ตีความ และตั้งข้อสังเกตออกเป็นหลายนัย ด้วยกัน^{๓๖} ซึ่งการตีความดังกล่าวนี้ สามารถแยกสรุปออกเป็น ๕ กลุ่มด้วยกัน กล่าวคือ^{๓๗}

- (๑) ยกเว้นปาราชิก ๔ สิกขาบท ที่เหลือจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย
- (๒) ยกเว้นปาราชิก ๔ สิกขาบท สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท ที่เหลือจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย
- (๓) ยกเว้นปาราชิก ๔ สิกขาบท สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท อนียต ๒ ที่เหลือจัดเป็นสิกขาบท เล็กน้อย
- (๔) ยกเว้นปาราชิก ๔ สิกขาบท สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท อนียต ๒ นิส สัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐ สิกขาบท ปาจิตตีย์ ๙๒ สิกขาบท ที่เหลือจัดว่าเป็นสิกขาบทเล็กน้อย
- (๕) ยกเว้นปาราชิก ๔ สิกขาบท สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท อนียต ๒ นิส สัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐ สิกขาบท ปาจิตตีย์ ๙๒ สิกขาบท ปาฏิเทสนียะ ๔ สิกขาบท ที่เหลือจัดว่าเป็นสิกขาบท เล็กน้อย

กรณีศึกษาที่ว่าด้วยความคิดเห็น หรือการตีความที่แตกต่างกันในประเด็นที่ว่าด้วย “สิกขาบท เล็กน้อย” นี้เป็นหลักฐานสำคัญที่ทำให้ผู้เขียนมองว่าในแง่บัญญัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บัญญัติดังกล่าว จัดได้ ว่าเป็น “พุทธบัญญัติ” แต่เมื่อพระองค์ไม่ได้ตรัสชี้แจงให้ทราบว่านัยของ คำว่า “เล็กน้อย” คืออะไรนั้น กลายเป็นประเด็นที่ทำให้พระอานนท์ถูกพระสงฆ์จำนวน ๔๙๙ รูปปรับอาบัติท่านในฐานะที่ไม่ถามให้ชัดเจนว่า “อะไรคืออาบัติเล็กน้อย” การปรับอาบัติพระอรหันต์ในท่ามกลางสงฆ์นั้น ผู้เขียนมองว่าเป็นประเด็นใหญ่ ฉะนั้น ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับการตีความที่แตกต่างกันดังกล่าว ต้องเป็นประเด็นที่มีความสำคัญต่อการสังคายนา ครั้งที่ ๑ เป็นอย่างมากเช่นเดียวกัน

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความขัดแย้งที่เกี่ยวกับความคิดเห็น จัดได้ว่าเป็น “ธรรมดา” หรือ “ธรรมชาติ” ของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ในระดับที่เป็นปุถุชนหรือพระอรหันต์ก็ตาม สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็ เพราะว่ามีข้อจำกัดในการรับรู้เรื่องราวต่างๆ ในโลกนี้แตกต่างกัน ดังที่พระธรรมปิฎกได้ย้ำในประเด็นนี้ว่า

^{๓๕} “อวิสัย มหาราช เอกจจสส อรหโต สพพ์ ขานิตฺตุน ทิ ตสฺส พลํ อตฺถิ สพพ์ ขานิตฺตุน อนญญาตํ มหาราช อรหโต อิตฺถิปุริ สานํ นามมปิ โคตมปิ ตสฺส มติยา อนญญาโต วิมุติเตยว มหาราช เอกจฺจโ จ อรทา ขาเนยย ฉพฺภิณฺโณ อรทา สกวิสัย ขาเนยย, สพฺพณฺณ มหาราช ตถาคโตว สพพ์ ขานาติ”. มลินท. /๓/๒๗๗-๒๗๘.

^{๓๖} พระอรธรรคถาจารย์ขยายประเด็นนี้ว่า “พระสังคาหกเถระทั้งหลายกล่าวแล้วโดยปริยาย” ซึ่งหมายถึงการวิเคราะห์ ให้คำจำกัด ความ และตีความแตกต่างกันออกไปหลายประเด็น

^{๓๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๑/๓๘๒.

“ความขัดแย้งนั้น ในแง่หนึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดา คือ มันเป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย ที่แต่ละอย่างมีความเป็นไปของมัน เมื่อต่างอย่างต่างส่วนเป็นคนละทาง ก็ย่อมขัดแย้ง”^{๓๘}

๕.๕ คุณและโทษของความขัดแย้งในทัศนะของพระพุทธศาสนา

ดังที่ได้กล่าวในเบื้องต้นแล้วว่า “ความขัดแย้งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง” การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนทั้งในเชิงกายภาพ และจิตภาพ หรือเชิงมหัพภาค และจุลภาค พระพุทธศาสนายอมรับว่า มนุษย์ปุถุชน (มนุษย์ มนุสส มนุสโส) มีความขัดแย้ง และความแปลกแยกในตัวเองอันเกิดจากแรงผลักดันของความโลภ ความโกรธ และความหลง อย่างไรก็ตาม ผลของความแปลกแยก หรือความขัดแย้งภายในลักษณะดังกล่าวได้ทำให้เกิดแง่มุมที่สำคัญหลายประการด้วยกัน

๕.๕.๑ ความขัดแย้งเป็นที่มาของการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ในเชิงปัจเจก

ความขัดแย้ง หรือความแปลกแยกในตัวเองกลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้ “เจ้าชายสิทธัตถะ” ได้พัฒนาจิตของตัวเองเพื่อเลื่อนสถานะจากความเป็นมนุษย์ไปสู่ “ความเป็นพระพุทธเจ้า” ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะสาเหตุสำคัญดำเนินมาจากความขัดแย้งภายในเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และการตอบคำถามของตัวเองว่า “อะไรคือความสุขที่แท้จริง” “มนุษย์ไม่เกิด แก่ เจ็บ และตายได้หรือไม่” การตั้งคำถามในลักษณะนี้ก็เพราะเกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับทวิลักษณ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของพระองค์

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนประการหนึ่งก็คือ คำกล่าวของพระยสะที่ว่า “ที่นี้วุ่นวายหนอ ที่นี้ขัดข้องหนอ” ก็เกิดขึ้นมาจากความขัดแย้งภายในที่สั่นไหวกับความสุขในเชิง “วัตถุนิยม” และ “สภาวะไร้ความขัดแย้ง” ได้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับคำตรัสของพระพุทธเจ้าที่ว่า “ที่นี้ไม่วุ่นวายหนอ ที่นี้ไม่ขัดข้องหนอ” และเพราะความขัดแย้งภายในดังกล่าว จึงทำให้พระเจ้ามหายานามะต้องเสด็จเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อให้พระองค์ช่วยหาทางออก^{๓๙}

ฉะนั้น เมื่อถามว่า “ความขัดแย้งมีความสำคัญต่อมนุษย์ในเชิงปัจเจกได้อย่างไร” นั้น คำตอบก็คือ “ความขัดแย้ง” เป็นสื่อ หรือเป็นสะพานที่ทรงคุณค่าในการทำให้มนุษย์ได้ทอดเดินไปสู่ “ภาวะไร้ความขัดแย้ง” อันเป็นทางเดินทางที่เข้าใจความจริงว่าเส้นทางเดิมสามารถเติมเต็มความสุขให้แก่มนุษย์ได้ในระดับหนึ่ง แต่เส้นทางดังกล่าวก็เป็นเส้นทางที่ดีที่ทำให้มนุษย์ได้พยายามที่จะรู้จักกับทางเลือกใหม่ อันเป็นทางเลือกที่ปราศจากความขัดแย้ง หรือไร้ความขัดแย้งอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม เมื่อมองในมิติของโลกแบบสามัญชน หรือแบบฆราวาสวิสัย “ความขัดแย้ง” มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้มนุษย์ต้องพัฒนาตัวเองอยู่ตลอดเวลาพบว่า มนุษย์มีความแปลกแยกในตัวเอง หรือขัดแย้งในตัวเองเกี่ยวกับการสนองความต้องการของมนุษย์เอง ไม่ว่าจะเป็นความต้องการความสำเร็จในชีวิต ความต้องการการนับหน้าถือตา ความต้องการด้านความรัก และความต้องการด้านความปลอดภัย ความขัดแย้งในตัวเองดังกล่าวก็กลายเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้มนุษย์สร้างแรงจูงใจใฝ่สำเร็จ (ธัมมฉันทะ) เพื่อแสวงหาสิ่งต่าง ๆ มาสนองความต้องการของมนุษย์เอง

๕.๕.๒ ความขัดแย้งเป็นที่มาของการเมืองการปกครอง

เมื่อมองความขัดแย้งในมิติของ “รัฐศาสตร์” พบว่า ความขัดแย้งได้กลายเป็นพื้นฐานสำคัญของระบบการเมืองการปกครอง สิ่งที่สามารถยืนยันข้อสมมติฐานดังกล่าวก็คือหลักการสำคัญตามที่ปรากฏ

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), สลายความขัดแย้ง, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสื่อเกษตร, ๒๕๕๖), หน้า ๒.

^{๓๙} “พระเจ้ามหายานามะเกิดความสงสัยว่า “เพราะเหตุไร? พระองค์ปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธเจ้าแล้ว แต่ราคะ โทสะ และโมหะยังคงมีอยู่ พระพุทธเจ้าได้ชี้ให้เห็นว่า ที่เป็นเช่นนั้นเพราะการอยู่ครองเรือนนั้น เป็นที่มาของการคลุกคลีด้วยกิเลส” ดูเพิ่มเติมใน ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๑๗๕-๑๗๗/๑๗๗-๑๘๕.

ในอัครัญญสูตรที่ย้ำให้เห็นว่าการถือกำเนิดของระบบกษัตริย์เพราะว่าประชาชนทั่วไปมีความขัดแย้งเกี่ยวกับการแย่งชิงข้าวสาลี ปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย จนนำไปสู่อุตกลงร่วมกันว่า “เราควรแบ่งปันข้าวสาลี และปักปันเขตแดนกัน”^{๔๐} การหาข้อตกลงร่วมกันในรูปแบบ “ทวิภาคี” กลายเป็นข้อตกลงที่มีวาระซ่อนเร้น (Hidden Agenda) เพราะไม่ได้มีผลในทางปฏิบัติแต่ประการใด ด้วยเหตุนี้ สถานการณ์การแย่งชิงพืชผลทางการเกษตรคือข้าวสาลีดำเนินไปอย่างลับ ๆ เนื่องจากประชาชนบางคนไม่พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ จึงเก็บรักษาสิ่งที่ตัวเองมีอยู่แล้วไปแย่งชิงทรัพยากรของคนอื่น ๆ “สัตว์ผู้มีนิสัยโลภ รักษาส่วนของตนไว้ ถือเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค”^{๔๑} จะเห็นว่า เมื่อแต่ละฝ่ายไม่เคารพในกฎกติกาจึงทำให้เกิดความขัดแย้งดังกล่าวได้ขยายตัวไปสู่การตำหนิกันและกันว่า “คุณทำกรรมชั่ว ที่รักษาส่วนของตนไว้แล้ว ถือเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค คุณอย่าทำอย่างนี้อีก” ก่อนที่จะ “ใช้ฝ่ามือบ้าง ก้อนดินบ้าง ท่อนไม้บ้าง ทำร้ายกันและกัน”

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า เมื่อประชาชนประสบความล้มเหลวในการหาทางออกร่วมกันแบบ “ทวิภาคี” ด้วยเหตุนี้ จึงหาทางออกร่วมกันแบบ “พหุภาคี” โดยการนำเสนอประเด็นปัญหาว่า “ท่านผู้เจริญ บาปกรรมปรากฏในหมู่สัตว์แล้ว คือ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏ การตำหนิติเตียนกันปรากฏ การพูดเท็จปรากฏ และการถืออาวุธเพื่อทำร้ายกันก็ปรากฏ ฉะนั้น พวกเราควรสมมติ (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่ง ซึ่งจะว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ติเตียนผู้ที่ควรติเตียน ชั้ไล่ผู้ที่ควรชั้ไล่โดยชอบ”

ฉะนั้น บทสรุปที่ได้จากการประชุมดังกล่าว จึงเป็นที่มาของคำว่า “มหาสมมติ” “กษัตริย์” และ “ราชา” ซึ่งทั้งสามคำนั้นมีความหมายที่มุ่งเน้นไปที่การทำหน้าที่ในการแบ่งปันทรัพยากรธรรม และวินัยคดีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งผลจากการทำหน้าที่ดังกล่าว “กษัตริย์” จะได้รับข้าวสาลีเป็นการตอบแทน เพื่อจะได้มีหน้าที่บริหารและจัดการความขัดแย้งได้อย่างเต็มที่

ด้วยเหตุดังกล่าวจึงเกิดระบบการปกครองแบบ “กษัตริย์” ขึ้นมาเพื่อบริหารจัดการ ความขัดแย้งเกี่ยวกับการแบ่งปันพืชผลทางการ “เกษตร” ให้เกิดความเท่าเทียมกัน^{๔๒} “กษัตริย์” ในบริบทนี้ก็คือ “เกษตร” ที่ทำหน้าที่ในการแบ่งปันพืชผลทางการเกษตรคือข้าวสาลี และแบ่งปัน เขตแดน เพื่อให้ความพอใจสูงสุดแก่คู่กรณี เพราะฉะนั้น กษัตริย์จึงได้ชื่อว่า “ราชา” ด้วย^{๔๓}

กล่าวโดยสรุป กษัตริย์ หรือพระราชาก็เป็น “บุคคลพิเศษ” ที่ได้รับการสมมติให้ทำหน้าที่ในการปกครอง และบริหารกิจการต่างๆ ภายในชุมชน ก่อนที่พัฒนาเป็นรัฐ และประเทศต่อไป ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ สถานะของความเป็นพระมหากษัตริย์นั้น พัฒนาการขึ้นมาจาก “สมมติบุคคล” ไปสู่ “สมมติเทพ” ในลำดับต่อมา

อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งดังกล่าวนี้ได้ออกให้เกิดระบบการเมืองการปกครองขึ้น ไม่ว่าจะป็นระบบสมบูรณาญาสิทธิราช หรือการปกครองในระบบประชาธิปไตยก็ตาม ดังที่ได้กล่าวแล้ว มีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การเป็นสื่อกลางในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน และสังคม โดยประชาชน และเพื่อประชาชน

๕.๕.๓ ความขัดแย้งเป็นที่มาของการบัญญัติพระวินัย

^{๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๙/๙๖.

^{๔๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๙/๙๖.

^{๔๒} บาลีท่านให้คำนิยาม “กษัตริย์” ว่า “ผู้เป็นใหญ่ในนา” (เขตตาน อธิปัตติ) ซึ่งหมายถึงผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ในการแบ่งปันข้าวสาลีและเขตแดน

^{๔๓} บาลีท่านให้คำนิยาม “ราชา” ว่า “ผู้ที่ยังบุคคลเหล่านอื่นให้ยินดีโดยธรรม” (ธมเมเน ปเร รณเขตติ) หมายถึงผู้ที่ทำหน้าที่ในการสร้างความพอใจให้แก่ประชาชนโดยธรรม ซึ่งราชตามนัยนี้สอดคล้องกับพระดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันว่า “เราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชนชาวสยาม”

“พระวินัย” จัดได้ว่าเป็นบาทฐาน หรือข้อปฏิบัติสำหรับพุทธบริษัททั้ง ๔ แต่ การเรียกชื่อนั้นอาจจะแตกต่างกัน กล่าวคือ พระภิกษุ และภิกษุณีใช้คำว่า “วินัย” แต่สามเณร สามเณรี อุบาสก และอุบาสิกานั้น ใช้คำว่า “ศีล” แต่เมื่อกล่าวโดยสารถะแล้ว ไม่ว่าจะเป็วินัยหรือศีลนั้นก็จัดได้ว่าเป็นคำที่มีเป้าหมายในเชิงสารถะเดียวกันอยู่แล้ว ก็คือเป็น “ธรรมนุญ” หรือเป็นเครื่องมือสำคัญในพัฒนาคุณภาพชีวิต และสังคม

อย่างไรก็ตาม การบัญญัติวินัยนั้นก็มิได้เกิดจากพุทธประสงค์ ซึ่งเป็นการบัญญัติ พระวินัยเชิง ดิ่ง แต่การบัญญัติพระวินัยนั้นดำรงอยู่บนฐานของแนวคิดเชิงราบโดยมีสาวกของพระองค์เป็น “ศูนย์กลางของการบัญญัติ” ดังที่พระองค์ได้ทรงย้ำว่าพระองค์จะไม่บัญญัติพระวินัยจนกว่าจะเกิดปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่ง ขึ้นในหมู่สงฆ์^{๔๔}

ข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งก็คือ พระพุทธองค์ได้ตระหนักถึงแง่มุมที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ของความขัดแย้งที่เกิดจากสาวกของกลุ่มนิครนถ์ทะเลาะ แ่งแย่ง และวิวาทกัน จนนำไปสู่ความแตกแยก ขาด ความสมานฉันท์ซึ่งส่งผลเสียต่อองค์กรของสาวก นิครนถ์ ทำให้ มวลสาวกของพระองค์ได้นำประเด็น ดังกล่าวเข้าไปปรึกษากับพระพุทธเจ้าเพื่อให้พระองค์ได้ทรงบัญญัติวินัยให้เป็นหมวดหมู่ และจัดระเบียบ องค์กรสงฆ์ ซึ่งประเด็นที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความขัดแย้งของสาวกนิครนถ์ และความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ในหมู่สาวกของพระองค์เอง ทำให้พระองค์ได้อาศัยช่องทางดังกล่าวเป็นพื้นฐานของการบัญญัติวินัย

กรณีศึกษาที่เกี่ยวกับประเด็นนี้มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาหลายแห่งด้วยกันเช่น ทรงบัญญัติอาบัติปาราชิกข้อที่ ๒ ในฐานะที่พระธนิยะได้นำไม้ของหลวงไปสร้างกุฏิจนทำให้พระเจ้าพิมพิสาร และชาวบ้านตำหนิ^{๔๕} และทรงบัญญัติอาบัติสังฆาติเสสข้อที่ ๑๐ ในฐานะที่พระเทวทัตได้ทำให้สงฆ์แตกกัน^{๔๖} และทรงบัญญัติอาบัติทุกกฏ ในฐานะพระภิกษุได้พากันแย่งที่พักอาศัยโดยมิได้สนใจพระสารีบุตรผู้มีพรชามากกว่าว่าจะมีที่พักอาศัยหรือไม่^{๔๗}

การบัญญัติพระวินัย หรือการตรากฎหมายมีนัยที่สอดคล้องกันประการหนึ่งก็คือ มีเป้าหมายเพื่อ แก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคม ไม่ว่าจะเป็สังคมสงฆ์ หรือสังคมคฤหัสถ์ก็ตาม ถึงกระนั้น บางครั้ง การตรากฎหมายก็กลายเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งจนนำไปสู่ความรุนแรงได้เช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะ เป็กรณีของจัดสรรที่ดิน ทำกิน การออกกฎหมายเกี่ยวกับป่าเสื่อมโทรม กฎหมายป่าสงวน หรือกฎหมาย ที่ว่าด้วยป่าชุมชน หรือกฎหมายที่เกี่ยวกับการเล่น หวยเถื่อน เป็นต้น

ประเด็นที่น่าศึกษาเพิ่มเติมก็คือ การบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้าได้ทำให้เกิด เหตุปัจจัยใน เชิงลบเช่นนั้นหรือไม่ จากการศึกษพบว่า การบัญญัติวินัยของพระพุทธเจ้านั้นมีความ “ยืดหยุ่น” (Flexibility) สูงมาก สิ่งที่สามารถยืนยันข้อมูลสมมติฐานดังกล่าวก็คือ เมื่อพระองค์ได้ทรงบัญญัติพระวินัย ข้อใดที่เรียกว่า “ปฐมบัญญัติ” ขึ้นมาใช้แล้ว หากกฏเกณฑ์ดังกล่าว “ไม่ครอบคลุม” หรือ “มีช่องโหว่” อันจะ ส่งผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแล้ว และเพื่อให้ การปฏิบัติ หรือวิถีชีวิตของสมณะเอื้อต่อการปฏิบัติ ธรรม หรือพัฒนาสังคมแล้ว พระองค์ก็จะบัญญัติเพิ่มเติมดังที่เรียกว่า “อนุบัญญัติ” ลักษณะของการบัญญัติ มุ่งเน้นไปที่พฤติกรรมของภิกษุรูปใดรูปหนึ่งส่งผลต่อองค์ภาพอื่น ๆ ในสังคม อันเป็นการบัญญัติที่เกิดจาก การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder Analysis) อย่างรอบด้านแล้วจึงบัญญัติ

๕.๕.๔ ความขัดแย้งเป็นที่มาของการสังคายนาธรรมวินัย

^{๔๔} วิ.ม. (บาลี) ๑/๒๑/๑๑, วิ.ม. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓.

^{๔๕} วิ.ม. (บาลี) ๑/๘๗/๕๗, วิ.ม. (ไทย) ๑/๘๗/๗๖.

^{๔๖} วิ.ม. (บาลี) ๑/๔๐๘/๓๐๘, วิ.ม. (ไทย) ๑/๔๐๘/๔๔๑.

^{๔๗} วิ.จ. (บาลี) ๗/๓๑๐/๘๐-๘๓, วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๐/๑๒๑-๑๒๔.

ผู้เขียนมองว่า “ความขัดแย้งเป็นที่มาของการสังคายนา” และนับได้ว่าเป็นคำที่มีอิทธิพลสำคัญอย่างยิ่งต่อการ “สังคายนา” ก่อนที่จะตอบว่า เพราะเหตุใด จึงมีข้อสมมติฐานเช่นนั้น ผู้เขียนมีคำถาม ๒ ประเด็นใหญ่ ๆ ต่อการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๑ ว่า

(๑) เพราะเหตุใด จึงต้องมีการประชุมสงฆ์เพื่อร้อยกรอง และจัดระเบียบ หมวดหมู่ พระพุทธพจน์ ที่ได้รับทราบในที่ประชุมที่ว่าตกลงกันอย่างไร แล้วก็มีการท่องจำ นำสืบต่อ ๆ มา ในชั้นเดิม อันเป็นการร้อยกรองหรือรวบรวมพุทธพจน์อันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดที่ได้ประกาศเผยแผ่ตั้งแต่ครั้งแรกเมื่อวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ (เพ็ญเดือน ๘) จนถึงวันเสด็จดับขันธปรินิพพาน ตลอดระยะเวลา ๔๕ ปี ซึ่งกระจายกันอยู่ นำมาจัดระเบียบให้อยู่ในหมวดหมู่เดียวกัน เป็นระบบอันหนึ่งอันเดียวกัน

(๒) เพราะเหตุใด พระมหากัสสปะ เมื่อฟังถ้อยคำของพระสุภัททะที่กล่าวจ้วงจาบพระพุทธเจ้า^{๔๘} ต่อหน้าพระภิกษุสงฆ์จำนวนมาก จึงได้ปรารภกับพระภิกษุสงฆ์ว่า “พวกเราจะต้องสังคายนาพระธรรมวินัยกันก่อน ก่อนที่ธรรมจะรุ่งเรือง ธรรมจะเสื่อมถอย สิ่งที่มีวินัยจะรุ่งเรือง วินัยจะเสื่อมถอยก่อนที่พวกอธรรมวาทิบุคคลจะมีกำลัง ธรรมวาทิบุคคลจะเสื่อมกำลัง อวินัยวาทิบุคคลจะมีกำลัง วินัยวาทิบุคคลจะเสื่อมกำลัง”^{๔๙} และเพื่อให้เกิดความสมเหตุสมผลในการทำสังคายนามากยิ่งขึ้น ท่านจึงได้นำถ้อยคำของพระสุภัททะมาเสนอต่อที่ประชุมอีกครั้ง และได้รับความเห็นชอบจากที่ประชุมเป็นเอกฉันท์ในการทำสังคายนา และผลในทางปฏิบัติก็เกิดขึ้นเมื่อนับวันนั้นเป็นต้นมา ๓ เดือน ก็ได้เริ่มทำสังคายนาขึ้น ณ ถ้ำสัตตบรรณคูหา ข้างเขาเวภารบรรพต ใกล้กรุงราชคฤห์^{๕๐}

คำตอบก็คือ “เหตุผล ๒ ประการ” ข้างต้นเป็นเหตุผลสำคัญว่า “ความขัดแย้งมีความจำเป็น และสำคัญต่อการสังคายนาเพียงใด” เพราะไม่เช่นนั้นแล้ว ทำไมจึงมีความจำเป็นต้องมีการสังคายนาพระธรรมวินัย เมื่อวิเคราะห์จากประสบการณ์จริง และเป็นเหตุผลเชิงประจักษ์ได้ปรากฏอย่างชัดเจนว่า พระจุนทะได้เข้าไปหาพระอานนท์เพื่อปรับทุกข์เพื่อนำความดังกล่าวไปทูลกับพระพุทธเจ้าว่า สาเหตุสำคัญที่สาวกของนิครนถ์นาฏบุตรบาดหมางกัน ทะเลาะกัน วิวาทกัน จนนำไปสู่การทำร้ายร่างกายกันนั้น เกิดมาจากเหตุอะไร เพราะพระอานนท์ได้ตระหนักความจริงดังกล่าวมิใช่หรือจึงได้พาพระจุนทะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า^{๕๑} นอกจากนั้น พระมหากัสสปะได้คำนึงถึงร่องรอยของรอยปริบ่างอย่างที่เกิดขึ้นมาจากการสื่อสารของสุภัททะมิใช่หรือ จึงกล่าวว่า “อวินัยวาทิบุคคลจะมีกำลัง วินัยวาทิบุคคลจะเสื่อมกำลัง” นั่นก็เพราะความมีวิสัยทัศน์ของท่านที่มองว่า “นี่คือร่องรอยความขัดแย้งเล็กน้อยที่ซ่อนตัวอยู่ในความขัดแย้งใหญ่” และหากไม่รีบดำเนินการเพื่อกระทำอะไรบางอย่างแล้ว ภาพที่เคยปรากฏในหมู่สาวกของนิครนถ์ก็จะกลับมาเยือนสาวกสมณโคดมอีกครั้ง ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้เขียนจึงมีมอง “ความขัดแย้งเป็นที่มาของการทำสังคายนา”

๕.๕.๕ ความขัดแย้งเป็นที่มาของการจัดระเบียบสังคม

แนวคิดที่ว่าด้วย “ความไร้ระเบียบ” (Disorder) หรือ “ภาวะยุ่งเหยิง” (Chaos) นั้น เป็นแนวคิดที่ชี้ให้เห็นถึงการที่สังคม หรือโลกมนุษย์เต็มไปด้วยความขัดแย้ง ความรุนแรง และความไร้ศีลธรรมของมวลมนุษย์อันนำไปสู่สงครามกลางเมือง สงครามระหว่างรัฐต่อรัฐ หรือสงครามประเทศต่อประเทศเพื่อแย่งชิงทรัพยากรทางธรรมชาติ แย่งชิงดินแดน หรือทำลายเผ่าพันธุ์มนุษย์ก็ตาม ซึ่งความยุ่งเหยิงดังกล่าวนั่นเองจึง

^{๔๘} “ท่านทั้งหลายอย่าเศร้าโศกร้องไห้ไปเลย การที่พระพุทธองค์เสด็จปรินิพพานได้นั้นเป็นการดีแล้ว เพราะพวกเราจะได้พ้นจากพระมหาสมณะรูปนั้น จะได้ทำอะไรได้ตามใจชอบ ไม่มีใครมาคอยขู่ขำนี่ผิด นี้ถูก นี้ควร ไม่ควร อีกต่อไป” วิ.จ. ๗/๔๓๗/๓๗๖, วิ.ม. ๕/๓๐๓/๓๗๖.

^{๔๙} อ้างแล้ว, หน้าเดียวกัน.

^{๕๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๓๘/๓๗๗.

^{๕๑} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๑-๔๒/๓๒-๓๓, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๑-๔๒/๕๐-๕๑, ม.อ.อ. ๓/๔๑-๔๒/๒๑-๒๔, ม.อ.ฎี. _/๔๑-๔๒/๒๘๖-๒๘๘.

เป็นที่มาของคำว่า “จัดระเบียบโลก”^{๕๒} (Order World) หรือหากจะกล่าวในวงแคบก็คือ แนวคิดดังกล่าวเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดคำว่า “การจัดระเบียบสังคม” (Order Social) นัยของ “การจัดระเบียบสังคม” มิได้ปรากฏมีเฉพาะในยุคปัจจุบันเท่านั้น เพราะเมื่อวิเคราะห์แนวคิดดังกล่าวก็ปรากฏมีในพระไตรปิฎกเช่นเดียวกัน ปัญหาคือ ในพระไตรปิฎกได้นำเสนอประเด็นความขัดแย้งอันเป็นที่มาของการจัดระเบียบสังคมอย่างไร

“จกักรัตตีสสูตร” ได้ชี้ให้เห็นสภาพสังคมที่เต็มไปด้วยความยุ่งเหยิง ความไร้ระเบียบของประชาชน เพราะเกิดความขัดแย้งระหว่างพระราชากับประชาชนในประเด็นเกี่ยวกับมาตรฐานในการพระราชทานทรัพย์แก่คนขโมยสิ่งของของบุคคลอื่น “ถ้าเราจกักรัตตีสให้ทรัพย์แก่คนที่ถือเอาสิ่งของที่คนผู้อื่นไม่ได้ให้โดยอาการขโมย อทินนาทาน (การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้) จกักรัตตีสหลายด้วยอาการอย่างนี้ ทางที่ดี เราควรให้คนตัวบวชนี้อย่างแข็งขัน แล้วตัดต้นคอ ตัดศีรษะของบวชนั้นเสีย”^{๕๓} สาเหตุสำคัญที่ทำให้พระองค์ดำริเช่นนี้ก็เพราะว่า ทุกคราวที่จับโจรได้พระองค์จะพระราชทานทรัพย์แก่โจรเหล่านั้น ผลที่ตามก็คือพฤติกรรมเลียนแบบ เพราะประชาชนมองว่า พฤติกรรมดังกล่าวทำให้พระราชาทรงสนพระทัย และใส่ใจต่อความเป็นอยู่ของพวกเขา

เมื่อพระราชาไม่ทรงพระราชทานทรัพย์ และประหารชีวิตทุกคนที่มีพฤติกรรมในการเป็นขโมย ประชาชนเกิดความขัดสน ไม่มีทรัพย์จึงมีการฆ่ากันเพื่อแย่งชิงทรัพย์ ทำให้ “อทินนาทานแพร่หลาย... ศัสตราแพร่หลาย... ปาณาติบาตแพร่หลาย... มุสาวาทแพร่หลาย... ปิสถวาจาแพร่หลาย... กามมุสมิจฉาจารแพร่หลาย... อภิชมาและพยาบาทแพร่หลาย...”^{๕๔} ผลที่ตามมาก็คือ “ไม่เกื้อกูลมารดา บิดา สมณพราหมณ์ และไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ก็แพร่หลาย”^{๕๕} มากยิ่งขึ้น

จากสภาพการณ์ดังกล่าว จึงทำให้ความโกลาหลจึงเกิดขึ้น เพราะ “มนุษย์เหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นมารดา กับบุตร บิดากับบุตร พี่ชายกับน้องสาว เป็นต้น ก็จักเกิดความอาฆาต ความพยาบาท ความคิดร้าย ความคิดจะฆ่ากันอย่างแรงกล้า”^{๕๖} มนุษย์บางกลุ่มได้ตระหนักรู้ในเบื้องต้นเกี่ยวกับ “ภาวะไร้ระเบียบของสังคมที่เกิดขึ้นในสังคม” ว่า “พวกเราอย่าฆ่าใคร ๆ และใคร ๆ ก็อย่าฆ่าเรา”^{๕๗} ด้วยเหตุนี้จุดเริ่มต้นของกระบวนการของ “การจัดระเบียบสังคม” จึงเกิดขึ้นบนฐานของความขัดแย้ง มนุษย์กลุ่มดังกล่าวจึงได้ปลื้มตัวออกจากสังคมดังกล่าวเพื่อสานเสวนา (Citizen’s Dialogue) ระหว่างกลุ่มของประชาชนด้วยกัน การปรึกษาหารือกันในเบื้องต้นนั้น ได้มีการปรารภปัญหาที่เกิดขึ้นว่า “พวกเราสูญเสียสัญญาติมากมายขนาดนี้ เพราะยึดถืออภุชสรธรรมเป็นเหตุ ทางที่ดี พวกเราควรทำกุศลอย่างไรดี ทางที่ดี พวกเราควรงดเว้นจากปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) ควรสมาทานประพฤติกุศลธรรมนี้”^{๕๘}

หลังจากได้ข้อสรุปแล้ว จึงพากันประพฤติ และปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม โดยงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกาม การพูดเท็จ เป็นต้น และช่วยกันดูแลเอาใจใส่ต่อมารดา บิดา สมณพราหมณ์ มีความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ เป็นต้น พระพุทธเจ้าได้ชี้ให้เห็นว่า “การจัดระเบียบ

^{๕๒} ดูเพิ่มเติมใน เดชา ตั้งสีฟ้า, (เรียบเรียง), ความไร้ระเบียบของโลก: ทางเลือกในทศวรรษ ๑990, สุวรรณ-ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ข่าวสารสันติภาพ, ๒๕๓๖).

^{๕๓} ที.ปา (บาลี) ๑๑/๙๒/๕๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๙๒/๖๙.

^{๕๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๙๖/๕๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๙๖/๗๑.

^{๕๕} ที.ปา (บาลี) ๑๑/๑๐๒/๖๐-๖๑, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๒/๗๓.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๕๗} ที.ปา (บาลี) ๑๑/๑๐๔/๖๒-๖๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๔/๗๕.

^{๕๘} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๐๕/๖๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๕/๗๕.

สังคม” โดยการประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกุศลธรรมทำให้มนุษย์เจริญด้วยอายุ วรรณะ และสังคมก็จะอุดมไปด้วยสันติสุขอย่างแท้จริง^{๕๙}

กล่าวโดยสรุป ความมีระเบียบของสังคมจะมีขึ้นไม่ได้หากมนุษย์ไม่มีส่วนสำคัญในการแก้ไข หรือจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนต่าง ๆ ซึ่งการจัดการความขัดแย้งตามพระสูตรนี้ เป็นการจัดการความขัดแย้งโดยเริ่มจากมนุษย์แต่ละคนเป็นที่ตั้ง หลังจากนั้นจึงขยายวงของการจัดการความขัดแย้งไปสู่ครอบครัว ชุมชน และสังคมต่อไป

๕.๕.๖ ความขัดแย้งเป็นมาของการพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจ

เมื่อกกล่าวถึงปัจจัย ๔ ซึ่งได้แก่ “เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค” นั้น ถ้าวัดได้ว่าเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์อย่างยิ่ง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดประการหนึ่งก็คือ “อาหาร” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง” ซึ่งความหิว หรือความต้องการนั้น ถ้าวัดได้ว่าเป็นปัจจัย หรือตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคมมนุษย์ ดังจะเห็นได้จากกรณีการแย่งชิงข้าวสารตามที่ปรากฏในอัครคัมภีร์สูตร หรือการที่ภิกษุใส่ร้าย พระทัพพมัลลบุตรในข้อหาจัดวางระในลำดับสุดท้ายจนทำตัวเองได้อาหารไม่ประณีตก็เกิดจากความต้องการด้านอาหาร

ใน “กฎกัณฑ์สูตร”^{๖๐} สะท้อนให้เรามองเห็นความสำคัญของปัญหาดังกล่าวเช่นเดียวกัน เพราะเมื่อวิเคราะห์จากประเด็นดังกล่าวพบว่า การที่พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงเพียบพร้อมไปด้วยโภคสมบัติ มนุษย์สมบัติ และปรารถนาให้สิ่งเหล่านี้คงอยู่กับพระองค์ตลอดระยะเวลาที่พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ฉะนั้นพระองค์ทรงดำริตามวิธีการที่นิยมกระทำในยุคนั้นคือ “การบูชาญู” โดยมุ่งหวังว่า สามารถสร้างความพอใจให้แก่เทพเจ้าผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จเหล่านั้น

ในขณะที่พราหมณ์บุโรหิตมองว่า “หัวใจของพระราชาคือประชาชน” ถ้าพระองค์ไม่สามารถกุมหัวใจ หรือเข้าไปนั่งในใจของประชาชนได้ ผลที่ตามมาก็คือ “การสูญเสียพลังมวลชน” จนนำไปสู่การต่อต้าน และประท้วงเพื่อโค่นล้มราชบัลลังก์ของพระองค์ หรืออาจจะเป็นไส้ศึกให้แก่ข้าศึกที่พระองค์ทรงรบจนสามารถแย่งชิงดินแดนมาได้อย่างมากมาย

อย่างไรก็ตาม โจทย์ และคำตอบของพระราชากับพราหมณ์อาจจะสอดคล้องกัน แต่วิธีการในการแก้โจทย์นั้นเพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบมีความแตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์จึงนำเสนอสถานการณ์จริงเกี่ยวกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในแคว้นต่อพระราชาว่า “บ้านเมืองของพระองค์ยังมีเสี้ยนหนาม มีการเบียดเบียน โจรยังปล้นบ้าน ปล้นนิคม ปล้นเมืองหลวง ดักจู่ในทางเปลี่ยว พระองค์โปรดให้ฟื้นฟูพิธีกรรมก็จะชื่อว่า กระทำสิ่งที่ไม่สมควร” และนอกจากนั้น พราหมณ์ยังได้เสนอความคิดเพิ่มเติมเกี่ยวกับผลเสียของการหาทางออกด้วยวิธีการรุนแรงว่า “การปราบเสี้ยนหนามคือโจร ด้วยการประหาร จองจำ ปรับไหม ตำหนิโทษ หรือเนรเทศ ไม่ถือว่าเป็นการกำจัดเสี้ยนหนามคือโจรได้อย่างถูกต้อง เพราะว่าโจรที่เหลือจากที่กำจัดไปแล้วนั้นก็จะมาเบียดเบียนบ้านเมืองได้ในภายหลัง”

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ พราหมณ์จึงได้นำเสนอ “นโยบายคู่ขนาน” (Dualistic Policy) อันเป็นการดำเนินนโยบายเชิงรัฐประศาสนศาสตร์ควบคู่ไปกับนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งนโยบายคู่ขนานนั้นประกอบไปด้วย “ไตรภาค” หรือ “กลยุทธ์สามเส้า” กล่าวคือ

(๑) การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชนชั้นรากหญ้า โดยการพระราชทานพันธุ์พืช และอาหารให้แก่พลเมืองผู้ขะมักเขม้นในเกษตรกรรม และการเลี้ยงปศุสัตว์ เพื่อให้เกษตรกรนั้นไม่ต้องเดือดร้อนเรื่องต้นทุนทางสินค้า หรือต้นทุนในการซื้อวัตถุดิบจากแคว้นอื่นมากจนเกินไป

^{๕๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๐๕/๖๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๕/๗๖.

^{๖๐} ที.สี. (บาลี) ๙/๓๒๓-๓๕๘/๑๒๗-๑๕๐, ที.สี. (ไทย) ๙/๓๒๓-๓๕๘/๑๒๔-๑๕๐.

(๒) การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับกลาง และระดับสูง โดยการสนับสนุนต้นทุน ทางการผลิต หรือต้นทุนทางการเงินให้แก่ธุรกิจขนาดกลาง อันเป็นธุรกิจเชิงพาณิชย์ที่คอยรับซื้อสินค้าทางการเกษตรจากเกษตรกรไปขายในแคว้นอื่น ๆ หรือภายในแคว้นของพระองค์

(๓) การเสริมสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่คณะผู้บริหารราชการแผ่นดิน ซึ่ง การขับเคลื่อนแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยข้าราชการเป็นมันสมอง และผลักดันนโยบายต่าง ๆ ให้สัมฤทธิ์ผลเป็นรูปธรรม ดังนั้น การพระราชทานอาหาร และเพิ่มเงินเดือนให้แก่ราชกรณนั้นจึงถือได้ว่าเป็นมาตรการในการสร้างแรงจูงใจได้อย่างดีที่สุดในทางหนึ่ง

นโยบาย “สามเส้า” ดังกล่าวนั้น จัดได้ว่าเป็น “เครื่องยนต์สามตัว” ในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าต่อไป อย่างไรก็ตาม การดำเนินตามนโยบายดังกล่าวนี้ได้ว่าเป็นการทำสงครามหรือประกาศสงครามในหลายด้านด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น “สงครามกับความยากจน” “สงครามกับการฉ้อราษฎร์บังหลวง” “สงครามกับยาเสพติด” “สงครามกับการ ก่อการร้าย” และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง “สงครามกับกิเลส” ที่มีอยู่ในตัวเองด้วยการปฏิบัติตามแนวทางของศีล สมาธิ และปัญญา

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจแบบ “ไตรภาค” มีส่วนสำคัญในการจัดการความขัดแย้งไม่ให้เกิดขึ้นและลุกลามในหมู่ประชาชน ผลที่ตามมาจักเป็นประดุจถ้อยคำของพราหมณ์ปุโรหิตที่ว่า “พลเมืองเหล่านั้นจักขยันขันแข็งเอาใจใส่ในการทำงานของตนเอง ไม่เบียดเบียน หรือเอาไรต์เอาเปรียบซึ่งกันและกัน บ้านเมืองก็จะอยู่อย่างร่มเย็น ไม่มีเสี้ยนหนาม ไม่มีการเบียดเบียน ประชาชนจะชื่นชมยินดี และครอบครัวมีความสุข”

๕.๖ โทษของความขัดแย้งในทัศนะของพระพุทธศาสนา

๕.๖.๑ การสูญเสียความสมดุลทางจิตภาพ ความขัดแย้งในมิตินี้ ได้ก่อให้เกิดผลลบแก่ “สุขภาพจิต” ของมนุษย์ เพราะว่าจิตของมนุษย์นั้นได้ประสบกับการสูญเสีย “ดุลยภาพ” อันเป็นการสูญเสียความสมดุล เนื่องจากสถานการณ์ของความขัดแย้งในบางมิตินั้นได้ทำให้จิตมนุษย์ กวิตแกว่ง ดีใจบ้าง เสียใจบ้าง ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสย้ำว่า “กิเลสมาจากการทะเลาะวิวาทกันเป็นต้น” จากนั้นนี้จะเห็นว่าการขัดแย้งในแง่ของการทะเลาะวิวาทนั้น ได้ถูกเติมเชื้อด้วยกิเลสที่ซ่อนอยู่ภายในจิตมนุษย์ หรือผ่านเข้ามาทางประสาทสัมผัสภายนอก “ดุลยภาพภายในจิต” นั้น ได้สูญเสียไป เพราะถูกปกคลุมด้วยอกุศลจิต ดังที่พระสภิกษเถระได้พยายามที่จะชี้ “แง่ลบเชิงจิตภาพ” ของการทะเลาะวิวาทว่า^{๖๑}

“ชนเหล่าอื่นย่อมไม่รู้ว่ พวกเรากำลังกำลังย่อยยับอยู่ในโลกนี้

บรรดาชนเหล่านั้น ชนเหล่าใดรู้แจ้งอยู่ ความทะเลาะวิวาทกัน

ย่อมระงับได้จากสำนักของชนเหล่านั้น ความทะเลาะวิวาทกัน

ย่อมระงับได้จากสำนักของชนเหล่านั้น ‘เมื่อพวกเขาไม่รู้สึกรู้

ยังประพตียึดถืออยู่เหมือนจะไม่ตาย ความทะเลาะวิวาท

ย่อมสงบลงไม่ได้เลย ส่วนพวกที่รู้ธรรมตามความเป็นจริง

ย่อมไม่กระสับกระส่าย ในเมื่อสัตว์ทั้งกระสับกระส่ายอยู่’ ”

เถรภาชิตข้างต้นได้สะท้อนหาที่ความขัดแย้งเชิงลบในมิติของจิตภาพให้เราได้เห็นว่า การทะเลาะวิวาทนั้น นอกจากจะสร้างความโกลาหล และกระสับกระส่ายให้แก่คนอื่น ๆ แล้ว สภาพจิตของปัจเจกบุคคลก็ตกอยู่ในห้วงแห่งความกระสับกระส่ายเช่นเดียวกัน หากวิเคราะห์สภาพจิตในประเด็นนี้ก็คือประหนึ่งน้ำที่ถูกกวนให้ขุ่น เราไม่สามารถมองเห็นใบหน้าในขณะที่น้ำขุ่น ฉะนั้น ปัจเจกบุคคลก็ไม่สามารถมองเห็นความ

^{๖๑} พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/ ๒๗๕-๒๗๖/๓๘๔.

สะอาด สงบ และสว่างในใจได้ หากบรรยากาศภายนอก และภายในเต็มไปด้วยการทะเลาะวิวาทกันและกัน ฉะนั้น ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “พึงเป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับ การทะเลาะ การบาดหมาง การแก่งแย่ง การวิวาท การมุ้งร้าย มีใจเป็นอิสระ (จากกิเลส) อยู่”^{๖๒}

๕.๖.๒ การสูญเสียทรัพย์สิน กรณีศึกษาเกี่ยวกับผลเสียของการวิวาทสามารถวิเคราะห์ได้จาก การที่พระองค์ทรงนำประเด็นเกี่ยวกับนกสองตัวที่ทะเลาะวิวาทกันเพราะไม่สามารถหาบทสรุปเกี่ยวกับการ แบ่งปลาน้ำ ใครควรได้ส่วนไหน แต่วาระสุดท้ายได้ขอร้องให้สุนัขจึงจอกเป็นคนกลางทำหน้าที่ในการแบ่ง ความจริงที่ปรากฏก็คือ นกสองตัวได้หางและหัวปลา ส่วนกลางตัวของปลานั้นสุนัขจึงจอกได้นำไปให้ภรรยา ของตัวเอง ด้วยเหตุนี้ สุนัขจึงจอกจึงได้เปรยว่า “เพราะการทะเลาะ สัตว์จึงผ่ายผอม ทรัพย์จึงสิ้นไป พวก นกเสื่อมเพราะการทะเลาะวิวาทกัน”^{๖๓} ในขณะที่นกสองตัวได้ปรับทุกข์กันว่า “ถ้าเราไม่วิวาทกันไซ้ร้ ท่อนกลางก็จักเป็นอาหารไปได้นานวัน เพราะวิวาทกัน สุนัขจึงจอกจึงนำเอาปลาตะเพียนแดงที่ไม่ใช่หัวไม่ใช่ หาง คือท่อนกลางไป” จากประเด็นดังกล่าวพระพุทธเจ้าทรงสรุปว่า^{๖๔}

“ในหมู่มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน เกิดการทะเลาะวิวาทกันในที่ใด ก็จะไปหาผู้ ตั้งอยู่ในธรรมในที่นั้น ผู้วินิจฉัยคดีนั้นเป็นผู้ตัดสินให้พวกเขา ในการทะเลาะนั้น ก็จะไปหาหมัด สิ้นทรัพย์ไป พระคลังหลวงก็จะเพิ่มพูน”

๕.๖.๓ การสูญเสียความสมานฉันท์ในสังคม “สังคมสงฆ์” ถือได้ว่าเป็นสังคมที่พระพุทธเจ้าทรง ออกแบบ และสร้างขึ้นเพื่อเป็นสังคมแห่งการรองรับการพัฒนาตนเอง หรือเป็นสังคมที่เป็นพื้นฐานของการ ปฏิบัติตนเพื่อแสวงหาความจริงสูงสุด ฉะนั้น พระองค์ทรงให้ความสำคัญต่อคำว่า “สงฆ์” มากกว่า “พระองค์” ไม่ว่าจะเป็นการถวาย “สังฆทาน” หรือพิธีกรรมที่ต้องให้ครบองค์สงฆ์^{๖๕} ฉะนั้น หากใครก็ตาม พยายามที่จะทำลายสงฆ์นั้น หรือก่อความวุ่นวายในสงฆ์ พระองค์บัญญัติให้การกระทำในลักษณะดังกล่าวนี้ ผิดทั้งวินัย^{๖๖} และผิดธรรม^{๖๗} ด้วย

ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงออกแบบให้สังคมสงฆ์เป็น “สังคมแห่งสมานฉันท์” และ “เอื้อต่อการปฏิบัติ ธรรม” ดังกล่าว จึงตรัสโทษของการวิวาทที่เกิดจากการทะเลาะวิวาทเอาไว้ว่า “ทิลี^{๖๘} ความ ยินดียินร้าย^{๖๙} การมุงหวังการแพ้ชนะ^{๗๐} เพื่อให้ได้มาซึ่งโลกธรรม ไม่ว่าจะเป็นลาภ ยศ สรรเสริญ และ ความสุขส่วนตน^{๗๑} แล้วกล่าวคำร้าย ดูหมิ่น^{๗๒} และกล่าวเสียดสีคนอื่น ๆ^{๗๓} เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการทะเลาะ กัน การบาดหมางกัน การแก่งแย่งกัน การวิวาทกัน และการมุงร้ายกัน ฉะนั้น บุคคลเห็นโทษนี้แล้ว จึงควรงด เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับ การทะเลาะ การบาดหมาง การแก่งแย่ง การวิวาท การมุงร้าย มีใจเป็นอิสระ (จากกิเลส) อยู่”^{๗๔}

^{๖๒} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๖๓/๒๐๓.

^{๖๓} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓๗/๒๖๑.

^{๖๔} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓๘/๒๖๑.

^{๖๕} คำว่า “สงฆ์” ในระบบพิธีกรรม เช่นการบวชนั้น ต้องมีพระภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป.

^{๖๖} พระองค์ได้ปรับอาบัติสังฆาติเสสแก่พระเทวทัตต์ หลังจากที่พระเทวทัตต์ทำสงฆ์ให้แตกจากกัน.

^{๖๗} การทำสงฆ์ให้แตกจากกันนั้น จัดได้ว่า “เป็นอนันตริยกรรม” เช่นเดียวกับการฆ่าบิดา หรือมารดา.

^{๖๘} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๖๓/๒๐๓.

^{๖๙} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๖๓/๒๐๓.

^{๗๐} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๖๗/๒๐๓.

^{๗๑} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๖๓/๒๐๓.

^{๗๒} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๖๕/๒๐๕.

^{๗๓} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๗/๓๐๐.

^{๗๔} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๖๓/๒๐๓-๒๐๔.

เมื่อสรุป “บาป” ของการทะเลาะวิวาทตามนัยดังกล่าวพบว่า ข้อขัดแย้งอย่างระหว่งบุคคล หรือกลุ่มบุคคลก่อให้เกิดผลเสียแก่จิตใจและจำเลยในหลายประเด็นด้วยกัน

(๑) เสียทรัพย์สิน การนำคดีขึ้นสู่ศาลโดยไม่ได้ดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ยนั้น จะทำให้โจทก์และจำเลยต้องจ้างทนาย ในขณะที่เดียวกัน หากแพคดีอาจจะต้องเสียเงินเพื่อชดใช้ค่าเสียหาย หรือถูกศาลปรับในบางกรณี

(๒) เสียเวลา โจทก์และจำเลยจะต้องสละเวลาเพื่อไปขึ้นศาล ซึ่งบางคดีนั้นจะต้องเสียเวลาในการสืบพยานปากต่าง ๆ หลายปีด้วยกันกว่าคดีจะจบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้ามีการอุทธรณ์ และวาระการคดีที่มีอยู่ในศาลนั้นก็ยังมีมากมายอยู่แล้ว จึงจำเป็นต้องใช้เวลานานในการตัดสิน

(๓) เสียความรู้สึก ในขณะที่มีการสืบพยานนั้น ทนายอาจจะมีการซักโจทก์หรือจำเลยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่จริง และนอกจากนั้น หากมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งชนะ ก็จะทำให้อีกฝ่ายเสียความรู้สึก และไม่พอใจในคำตัดสินของศาล

(๔) เสียมิตรภาพ บางคดีนั้น โจทก์และจำเลยเป็นเพื่อนรัก หรือเป็นเพื่อนบ้านกัน แต่เมื่อเกิดข้อขัดแย้งในด้านใดด้านหนึ่ง ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งฟ้องร้อง การฟ้องร้องในลักษณะดังกล่าวนี้ได้ทำให้เพื่อนบ้านหรือมิตรต้องกลายเป็นศัตรูกันจนเป็นเหตุทำร้ายกันจนเสียชีวิต

(๕) เสียโอกาส การนำคดีขึ้นสู่ศาลนั้น ในบางกรณีอาจจะทำให้เสียโอกาส เพราะในความเป็นจริงแล้ว คู่กรณีสามารถหาทางออกร่วมกันโดยการพูดคุยกันโดยผ่านผู้ใหญ่หรือคนกลางก็ได้ แต่เมื่อนำคดีขึ้นสู่ศาล และศาลประทับรับฟ้องเพื่อนำสืบคดีแล้ว หากคู่กรณีสามารถที่จะค้นหาทางออกร่วมกันได้ ก็จะทำให้เสียโอกาสดังกล่าว

สรุป

พระพุทธศาสนายอมรับว่า ความขัดแย้งเป็นสิ่งจำเป็น (Necessity) ในระดับโลกียวิสัย เพราะ “ความขัดแย้ง” จัดได้ว่าเป็น “ทุกข์ของบุคคลและสังคม” ประการหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมองว่าความขัดแย้งเป็น “ธรรมชาติ” หรือ “ธรรมดา” ของสังคมทั่วไป จนอาจจะกล่าวได้ว่าเป็น “สิ่งจำเป็น” ของสังคม เพราะสรรพสิ่งในสังคมนั้นแปรเปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา (อนิจจัง) ผลจากการแปรเปลี่ยนดังกล่าวนี้จึงทำให้เกิดบรรยากาศของ “ทุกข์” หรือ “ความขัดแย้ง” ซึ่งเป็นสภาวะหรือบรรยากาศที่ดำรงอยู่ในภาพเดิมไม่ได้ สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้งก็เพราะทุกสิ่งทุกอย่างนั้นในแง่ของโลกียวิสัยนั้นไม่สามารถเป็นไปตามความต้องการ หรืออำนาจของสิ่งใด หรือบุคคลใด กล่าวคือไม่มีสิ่งใด หรือบุคคลใดบังคับให้มันไม่เปลี่ยนแปลงหรือไม่ให้ขัดแย้งกัน (อนัตตา) ฉะนั้น เมื่อก้าวโดยธรรมชาติแล้ว สรรพสิ่งต้องขัดแย้งกัน แต่ถึงกระนั้นพระพุทธศาสนาก็ได้เหลือ “พื้นที่” ของความ “ไม่ขัดแย้ง” เอาไว้ให้ “สภาวะสูงสุด” นั่นก็คือ “พระนิพพาน”

อย่างไรก็ดี ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ความขัดแย้งได้ก่อให้เกิดการพัฒนาคุณค่าภายในของมนุษย์ในเชิงอติวิสัย และมีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณค่าในเชิงปริวิสัยเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ความขัดแย้งก่อให้เกิดการพัฒนาการระบบการเมืองการปกครอง การบัญญัติพระวินัย การจัดระเบียบสังคม และการพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจ ฉะนั้น ความขัดแย้งในพระพุทธศาสนาสะท้อนภาพทั้งที่เป็นบุญและเป็นบาป ประเด็นจึงอยู่ที่ว่า เราจะมีท่าทีต่อความขัดแย้ง หรือวางบทบาทของตัวเราในสถานการณ์ของความขัดแย้งอย่างไร จึงจะสามารถดำรงตนอยู่บนสถานะของความขัดแย้งได้อย่างประสานสอดคล้องกับชีวิตและสังคม

ด้วยเหตุนี้ หากเรายอมรับว่า ความขัดแย้งเป็นสิ่งจำเป็น และเป็นธรรมชาติของมนุษย์และสังคมในระดับโลกียะแล้ว หน้าที่สำคัญของมนุษย์และสังคมจึงไม่ได้อยู่ที่ “การหลบหนี” หรือ “สลาย” ความขัดแย้ง หากแต่ยอมรับสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ในฐานะที่เป็น “ทุกข์” ประการหนึ่งของชีวิตและ

สังคม และแสวงหาคำตอบว่า ความขัดแย้งเกิดจากอะไร นำไปสู่อะไร เราควรจะมีท่าที รวมไปถึงการแสวงหาทางออก หรือหาเครื่องมือเพื่อนำไปจัดการความขัดแย้งให้ถูกต้องตามหลักเหตุ ผล ตน ประมาณ กาล บุคคล และชุมชนได้อย่างไร จึงจะทำให้มนุษย์และสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

คำถามท้ายบท

๑. อะไรคือสาเหตุหลักของการขัดแย้งในพระพุทธศาสนา? จงชี้แจงด้วยเหตุผล
๒. ความขัดแย้งในแง่พระธรรมและในแง่พระวินัยมีนัยสำคัญอย่างไร? เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น นิสิตจง
วิจารณ์
๓. บ่อเกิดของความขัดแย้งมีอะไรบ้าง? จงอธิบาย
๔. คุณของความขัดแย้งมีอะไรบ้าง? จงบรรยายมาให้ครบ
๕. โทษของความขัดแย้งมีอะไรบ้าง? จงแสดงมาให้ครบ